

HADİS USULÜNDE BİR İNTİHAL VAKASI: İBN EBİ'D-DEM VE TEDKÎKU'L- 'İNÂYE ADLI ESERİ

Yusuf ACAR*

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi, **Geliş Tarihi:** 24 Aralık 2021, **Kabul Tarihi:** 28 Ocak 2022, **Yayın Tarihi:** 31 Mart 2022, **Atıf:** Acar, Yusuf. "Hadis Usulünde Bir İntihal Vakası: İbn Ebi'd-Dem ve *Tedkîku'l-'Înâye* Adlı Eseri". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 22/1 (Mart 2022): 123-153.

<https://doi.org/10.33415/daad.1041161>

Article Information

Article Types: Research Article, **Received:** 24 December 2021, **Accepted:** 28 January 2022, **Published:** 31 March 2022, **Cite as:** Acar, Yusuf. "A Case of Plagiarism in Uşûl al-Hadith: Ibn Abi al-Dam and His Book *Tadqîq al-'Înâyah*". *Journal of Academic Research in Religious Sciences* 22/1 (March 2022): 123-153.

<https://doi.org/10.33415/daad.1041161>

Öz

Bu makalede, hadis usulü kaynaklarında çok sık olmasa da İbnü's-Salâh'a (öl. 643/1245) itiraz bağlamında ismi geçen İbn Ebi'd-Dem'in (öl. 642/1244) ve *Tedkîku'l-'Înâye fî tahkîki'r-rivâye* adlı kitabının *Mukaddimetu İbni's-Salâh* ile olan ilişkisi ele alınmaktadır. *Tedkîku'l-'Înâye*'nin intihal olduğu yönünde Şemsuddîn es-Sehâvî'nin (öl. 902/1497) iddiası ile eserin tahkik heyetinin kanaatinin örtüşmesi sebebiyle söz konusu iki eser mukayeseli okunarak aralarındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır. Henüz İbnü's-Salâh hayattayken eseri hakkında çalışma yapılmış olması ve bunun da intihal niteliğini taşıması fevkalade dikkat çekicidir. Şekil, yöntem ve muhteva açısından *Tedkîku'l-'Înâye*'deki intihalin boyutlarının ve niteliğinin ortaya konması bu araştırmanın temel hedefidir. Bu arada bahse konu eserin sahip olduğu bazı orijinal yönleri ile müellifinin İbnü's-Salâh'a yaptığı birtakım eleştirilere de dikkat çekilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hadis, İbnü's-Salâh, İbn Ebi'd-Dem, Eleştiri, İntihal.

* Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Anabilim Dalı, Hadis Bilim Dalı, Konya, Türkiye, yusufacar42@gmail.com. <https://orcid.org/0000-0001-7579-5264>.

**A Case of Plagiarism in Uşul al-Hadith:
Ibn Abi al-Dam and His Book Tadqîq al-'Ināyah**

Abstract

In this article, the relevance of *Tadqîq al-'Ināyah* of Ibn Abi'l-Dam (d. 642/1244), whose name is mentioned in the context of objection to Ibn al-Şalāh (d. 643/1245) although not very often, to *Muqaddimah Ibn al-Şalāh* is discussed. Based on Şams al-Din al-Sakhāwî's (d. 902/1497) claim that *Tadqîq al-'Ināyah* is plagiarism and the book's critical edition committee being of the same opinion, it is tried to determine the relationship between the two works by reading them comparatively. It is very remarkable that there was a study on Ibn al-Şalāh's work while he was still alive, and that it contained plagiarism. The main objective of this research is to reveal the dimensions and nature of plagiarism in *Tadqîq al-'Ināyah* in terms of form, method and content. In the meantime, the paper will draw researchers attention to some of the original aspects of the work in question and to some criticisms of its author against Ibn al-Şalāh.

Keywords: Hadith, Ibn al-Şalāh, Ibn Abi'l-Dam, Criticism, Plagiarism.

Giriş

124 | db

İbnü's-Salâh'ın (öl. 643/1245) '*Ulûmu'l-hadîs*'ini hadis usulü alanında tüm zamanların en meşhur eseri olarak nitelendirmek hatalı olmaz. Nitekim hakkında yüzlerce çalışma yapılan, asırlarca medreselerde okutulan ve kendisinden sonrasına kaynaklık eden bu düzeyde başkaca bir hadis usulü eserine rastlanmamaktadır.¹ İngilizce ve Farsçanın yanı sıra Türkçeye de birkaç defa çevrilmiştir.²

¹ İbnü's-Salâh'ın '*Ulûmu'l-hadîs*'i üzerine yapılan çalışmalar için bk. Hacı Halife Mustafa b. Abdillâh Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*, thk. Şerafettin Yaltkaya - Rifat Bilge (İstanbul: Maârif Matbası, 1941), 1/465, 2/1161-1163, 1936-1937; Carl Brockelmann, *Târîhu'l-edebi'l-'arabiyyi*, çev. 'Abdulhalîm en-Neccâr (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1959), 6/202; Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Hasenî el-Kettânî, *er-Risâletü'l-müstatrafe (Hadis Literatürü)*, çev. Yusuf Özbek (İstanbul: İz Yayıncılık, ts.), 430-432; Talat Koçyiğit, "İlmu Uşûlî'l-Hadîs veya İlmu Muştalahî'l-Hadîs", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/ (1969), 117-135; Hüseyin Kahraman, "İbnu's-Şalâh ve 'Ulûmu'l-Hadîs'i", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (1994), 335-342; Mehmet Özşenel, "Bir Kriz Dönemi Âlimi Olarak İbnu's-Şalâh ve Eseri 'Ulûmu'l-Hadîs", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2007), 55-68; Nuri Tuğlu, "Hadis İliminde Kitap Esaslı Sıhhat Tespiti Üzerine Bazı Mülâhazalar (Hâkim en-Neysâbüri ve İbnu's-Şalâh Özelinde)", *Dinî Araştırmalar Dergisi* 15/41 (2012), 136-155; Ali Arslan, "Mukaddimetü İbni's-Salâh İsimli Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 2459-2474. Hanefilerin Mukaddime üzerine yaptıkları çalışmalar için bk. Zübeyde Özben, "Hanefiler'in Mukaddime Temelli Hadis Usulü Litaratürüne Katkısı", *İslâm Araştırmaları Dergisi* 36 (2016), 1-31.

² Abdullah Aydınli, *Ulûmu'l-hadîs üzerine yapılan çalışmalar arasında diğer dillere çevirile-riyle ilgili de bilgi vermektedir. Bk. Ebû 'Omer 'Oşmân b. 'Abdirrahmân eş-Şehrazürî. İbnu's-Şalâh, Ulûmu'l-Hadîs Hadis İliminin Ana Konuları*, çev. Abdullah Aydınli (İstanbul: İFAV, 2019), 23-24.

Müellifce kitabın tam adı *Ma'rifetu envâ'i 'ilmi'l-hadîs* olarak kaydedilmesine³ karşın Nevevî'nin (öl. 676/1277) *Ulûmu'l-hadîs* şeklindeki kullanımından itibaren bu isimle anılır olmuştur.⁴ Müttehahirün döneminin ilk kapsamlı ve sistematik hadis usulü çalışması sayılan⁵ bu eser üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde kahir ekseriyetinin şerh ve ihtisar nitelikli olduğu göze çarpmaktadır. Bu çalışmaları, hem asıl metnin daha iyi anlaşılmasına ve ihtiva ettikleri ilave bilgilerle metnin ikmaline katkı sağlayan hem de birtakım itirazları barındırabilen telifat olarak değerlendirmek gerekir. Örneğin Nevevî'nin, *Sahîhayn* hadislerinin değeri ve hadise hüküm verme konularında İbnü's-Salâh'ın açıklamalarına, '*hadiste ictihat kapısı kapanmıştır*' şeklinde anlaşılabilirliği gerekçesiyle itirazları söz konusudur.⁶

Mukaddime etrafında oluşan geniş literatür içerisinde doğrudan salt tenkit muhtevalı müstakil bir çalışmaya rastlanmasa da söz konusu edebiyat içerisindeki ıslâh ve nüket türü telifatın diğerlerine nispetle daha fazla eleştiriyi muhtevi oldukları muhakkaktır.⁷ Nitekim İbn Hacer'in (öl. 852/1449) *en-Nüket*'inde toplam 129 nükteye yer verilmiş olup bunlardan %27'sini eleştiri (35), %13'ünü savunular (17) ve geriye kalan %60 civarındakileri de genel anlamda şerh ve ziyade denilebilecek nükteler oluşturmaktadır.⁸ Moğoltay b. Kılıç'ın

³ Ebû 'Omer 'Osmân b. 'Abdirrahmân eş-Şhrazürî. İbnü's- Şalâh, *Ma'rifetu envâ'i 'ilmi'l-hadîs*, thk. Nüreddîn 'İtr (Dimaşk-Beyrût: Dâru'l-Fikr-Dâru'l-Fikri'l-Muâsir, 1986), 6.

⁴ Bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Müri en-Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr li ma'rifeti sineni'l-beşîri'n-nezîr fi usûli'l-hadîs*, thk. Muhammed 'Osmân el-Huş (Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1985), 23. Eserin isimlendirmesiyle ilgili Aydınlı geniş bilgi vermektedir. Bk. İbnü's- Şalâh, *Ulûmu'l-Hadîs Hadîs İliminin Ana Konuları*, 18-19. Fakat Özşenel'in de işaret ettiği gibi "Mukaddime" olarak anılmasında bizzat İbnü's- Şalâh'ın 28. nevinin sonunda kendi eserini bir "medhal" olarak tavsif etmesinin de önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bk. İbnü's- Şalâh, *Mukaddime*, 255; Özşenel, "Bir Kriz Dönemi Âlimi Olarak İbnü's-Şalâh ve Eseri 'Ulûmu'l-Hadîs", 62.

⁵ Hadis usulü alanında genel olarak Müttehahirün dönemin İbnü's-Salâh ile başladığı kabul edilir. Bk. İsmail Lutfî Çakan, *Hadis Edebiyatı* (İstanbul: İFAV, 1989), 181. Müttekaddimün-müttehahirün ayrımları ve tartışmaları hakkında geniş bilgi için bk. Murtaza Bedir, "Müttekaddimün ve Müttehahirün", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006); İbrahim Koç, *Günümüz Arap Dünyasında Hadis Usulü Tartışmaları* (Ankara: TDV Yayınları, 2021), 11-26.

⁶ Bk. Nevevî, *et-Takrîb ve't-teysîr*, 28.

⁷ Nüket türü çalışmaların hususiyetleri ve Zerkeşi ile İbn Hacer'in ilgili eserlerinin yöntem itibarıyla mukayesesi için bk. Yahya Zakareya Maabdeh, "el-Muşannefât fi'n-nüketi'l-hadîsiyye 'avâmilü neş'etihâ ve mecâlâtihâ", *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XXI/1 (2021), 451-484; Thamer Hatamleh, "Menhecû'z-Zerkeşi fi'n-Nüket 'alâ İbnü's-Şalâh Mukârane ma'a menheci İbn Hacer fi Nüketih", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 452-474.

⁸ Bu tespitleri, eser üzerine doktora çalışması yapan Medhalî'nin bulgularından elde ettik. Bk. Ebû'l-Fadl Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî İbn Hacer, *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Şalâh*, thk.

(öl. 762/1361) eserinde olduğu gibi ıslah türü çalışmalar ise *‘Ulûmi’l-hadîs*’ın bazı hatalarının tashihini ve daha iyi anlaşılmasına yönelik derkenarları ihtiva etmeleri yanında rivayet tekniklerine dair bazı itirazları barındırmaları sebebiyle *Mukaddime*’nin kâmil hale gelmesine büyük katkı sağlamışlardır.⁹

İbnü’s-Salâh’ın *‘Ulûmu’l-hadîs*’i üzerine ilk yapılan çalışmaların Nevevî’ye ait olduğu kabul edilmekte ve *Mukaddime* etrafında oluşan literatür arasında İbn Ebi’d-Dem (öl. 642/1244) adına rastlanmaktadır. Hadis ilimleri bağlamında İbn Ebi’d-Dem’e ve *Tedkîku’l-înâye* adlı eserine ilk defa İbnü’s-Salâh’a bazı itirazlar sadedinde Bedreddin ez-Zerkeşî (öl. 794/1392) atıf yapmaktadır.¹⁰ Şemsüddîn es-Sehâvî’ye (öl. 902/1497) gelinceye kadar da böyle devam etmiştir. Sehâvî, hocası İbn Hacer’in biyografisine tahsis ettiği eserinde “*Başkasının yazdığı esere yalnızca küçük eklemeler ve çıkarmalar yaparak ama çoğunu o eserden aynı lafizlarla alıp kendisinin yazdığını iddia edenler hakkında.*” adıyla bir fasıl açmış ve dokuz kişilik bir liste vermiştir. Yedisinin hadis ilimleri alanında olduğu görülen bu eserlerden iki tanesi doğrudan hadis usulüne dairdir. Birisi İbn Ebi’d-Dem’in *Tedkîku’l-înâye*’si, diğeri de Bülkînî’nin (öl. 805/1403) *Mehâsinu’l-istilâh*’dır. Sehâvî, söz konusu dokuz müellif arasında doğrudan intihal anlamına gelen ifadeleri yalnızca İbn Ebi’d-Dem için kullanmakta ve şöyle demektedir: “*İbn Ebi’d-Dem’in Ulûmu’l-hadîs’i: Müellifi bu kitabı harfi harfine İbnü’s-Salâh’ın Ulûmu’l-hadîs’inden almış ve pek çok ilavelerde bulunmuştur.*”¹¹

İşte bu makalede, henüz İbnü’s-Salâh hayattayken *‘Ulûmu’l-hadîs*’e bazı eleştiriler yönelttiği ileri sürülen İbn Ebi’d-Dem’in yakın zaman önce yayımlanan eseri tetkik edilmekte, İbnü’s-Salâh ve *Mukaddime* ile olan ilişkisi ortaya konulmaya çalışılmaktadır.

Rabî b. Hâdî ‘Umeyr el-Medhalî (Medîne: ‘Imâdetü’l-Bahşî’l-‘İlmî bi’l-Câmi’ati’l-İslâmiyye, 1984), 1/55-132.

⁹ Bk. Muhammet Emin Eren, “Moğoltay b. Kılıç’ın İbnü’s-Şalâh ile Derdi Ne İdi?: Memlük Dönemi Hanefilerin Hadisçi Olarak Var Olma Mücadelesi”, *Hadis ve Ulema* (Memlüklerde İlim Geleneği-1 XIII-XIV Yüzyıllar, İstanbul: İSAV, 2021). Ayrıca Moğoltay’ın eseriyle ilgili muhakkikin tespitleri için bk. Ebû ‘Abillah ‘Alâüddîn Moğoltay b. Kılıç Moğoltay, *İşlâhu Kitâbi İbni’s-Şalâh*, thk. Nâşır ‘Abdulazîz Ferac Ahmed (Riyâd: Advâü’s-Selef, 2007), 1/500-515.

¹⁰ Bk. Ebû ‘Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır et-Türkî ez-Zerkeşî, *en-Nüket ‘alâ Mukaddimeti İbni’s-Şalâh*, thk. Zeynül’âbidîn b. Muhammed Belâ Ferîc (Riyâd: Advâü’s-Selef, 1998), 1/369, 3/482, 3/524.

¹¹ Bk. Ebu’l-Ḥayr Şemsüddîn Muhammed b. ‘Abdirrahmân es-Sehâvî, İbrâhîm Bâcis ‘Abdulmecîd, *el-Cevâhir ve’l-durer fi tercemeti Şeyhi’l-İslâm İbn Hacer* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1999), 1/391.

1. İbn Ebi'd-Dem ve İlmî Formasyonu

Ebû İshâk Şihâbüddîn İbrâhîm b. Abdillâh el-Hamevî hicri 583 yılında (İbnü's-Salâh'tan beş yıl sonra) Hama'da doğmuş, dedelerinden Ebu'd-Dem'e nisbetle İbn Ebi'd-Dem şeklinde meşhur olmuş, Bağdat'tan Kahire'ye kadar farklı şehirlere rihleler yaparak hadis ve fıkıh alanında ilmi tahsilini gerçekleştirmiştir. Şâfiî mezhebinde imam denilebilecek seviyede fıkha hâkim olan ve uzun yıllar kâdılık yapan İbn Ebi'd-Dem, muhakeme usulü ve tarih sahalarında kıymetli eserler kaleme almıştır. Zaten biyografilerinde de tarihçi ve fıkıhçı yönüne vurgu yapılmaktadır. Yaklaşık altmış yıllık ömrünün son üçte birini kâdılık ve elçilik görevleriyle geçiren İbn Ebi'd-Dem, İbnü's-Salâh'tan bir yıl önce 642/1244 yılında vefat etmiştir.¹²

İbn Ebi'd-Dem'e tahsis edilen birkaç satırı geçmeyen biyografilerde Şâfiî fıkının yanı sıra tarih ilmindeki maharetine dikkat çekilerek bu alanlarda telif ettiği eserleri zikredilmekte, hadis ilimlerine dair bir eserinden bahsedilmemektedir.¹³ Nitekim Zehebî (öl. 748/1348), hocası Şihâbüddîn ed-Deştî (öl. 713/1313) vasıtasıyla İbn Ebi'd-Dem'den *Cüz'ü İbn Ğitrîfi* ahzettğini aktarmakta, hadis ilimlerine dair herhangi bir telifinden söz etmemektedir.¹⁴ Hatta üç satırlık biyografisinde İbn Ebi'd-Dem'in hocası olarak yalnızca Abdülvehhâb İbn Sükeyne (öl. 607/1210) ismine yer verirken, övgü dolu ifadelerle genişçe tanıttığı İbn Sükeyne biyografisinde bu zatın öğrencileri arasında örnek olarak zikrettiği birkaç isimden birisi de İbnü's-Salâh olmuş, İbn Ebi'd-Dem'i 'daha pek çokları' grubuna havale etmiştir.¹⁵ Her ne kadar İbn Sükeyne haricinde bir hadis hocasının

¹² Biyografisi ve eserleri için bk. Ebû İshâk Şihâbüddîn İbrâhîm b. 'Abdillâh el-Hamevî İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-inâye fi tahkîki'r-rivâye*, thk. Râmîz Hâc Hasen ve Arkadaşları (Medine: Merkezü'l-Basâir li'l-Bahsi'l-İlmiyyi, 2015), 1/9-12; Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. 'Osmân b. Kaymaz et-Türkmânî ez-Zehabî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut v.dğr. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 23/125-126; Ebû Naşr Tâcüddîn 'Abdülvehhâb b. 'Alî b. 'Abdilkâfi es-Sübki, *Tabakâtü's-Şâfi'iyyeti'l-kübrâ*, thk. Abdülfettâh Muhammed el-Hulvî, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî (Riyad: Dâru'l-Hicr, 1413), 6/115-117; Sabri Hizmetli, "İbn Ebü'd-Dem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/455-456.

¹³ Mesela bk. Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Sâlim el-Hamevî İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürüb fi ahbâri benî Eyyüb*, thk. Hasaneyn M. Rebî ve Cemâleddin eş-Şeyyâl (Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1957), 4/174; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 23/176; Şalâhüddîn Halîl b. Aybek eş-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvut-Türkî Mustafa (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâş, 2000), 6/25; Sübki, *et-Tabakât*, 8/116, 117; 'Abdulhay b. Ahmed b. Muhammed İbnü'l-İmâd, *Şezerâtu'zeheb fi ahbâri men zeheb*, thk. Mahmûd el-Arnâvut, 'Abdulkâdir el-Arnâvut (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1986), 7/370. İlk iki eser matbudur.

¹⁴ Bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 23/126. Muhammed b. Ahmed b. el-Hüseyn b. el-Kâsım b. el-Ğitrîfi'nin (öl. 377/978) söz konusu cüz'ü 91 hadisi muhtevi olup matbudur.

¹⁵ Bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 21/502-505.

adı verilmese de kaynakların satır aralarında İbnu'l-Esîr'den (öl. 630/1233) *Câmi'u'l-usûl*'ü semâ' ettiği¹⁶ ve hemşehrisi olan İbn Cemâ'a ailesi başta olmak üzere pek çok kişiye okuttuğu anlaşılmalıdır.¹⁷ Yine onun öğrencileri arasında isimleri zikredilen ed-Deştî ile İbn Hamdân (öl. 695/1295) da dönemin önemli hadisçilerindedir.¹⁸ Aynı coğrafyada hatta aynı şehirde bulunmuş olmalarına karşın İbnü's-Salâh ile buluştuklarına veya karşılaştıklarına dair bir bilgiye rastlanmamıştır.

İbn Ebi'd-Dem'in bazı nakillerinde kullandığı isnatlardan anlaşıldığına göre onun en fazla yararlandığı hocası İbn Sükeyne'dir.¹⁹ Yine bu isnatlar, dönemin önemli hadisçileri arasında yer alan İbnu'l-Ahđar (öl. 611/1214),²⁰ İbn Büzğuş (öl. 612/1215)²¹ ve Hama'lı hemşehrisi Ebu'l-Kâsım Abdullah'ın da (öl. 646/1248)²² onun hocaları arasında yer aldığını göstermektedir.

Şâfiî mezhebinin furû-i fıkıh kitaplarında üç yüzü aşkın ve genel tarih kaynaklarında da elliye yakın yerde otorite olarak görüşlerine başvurulması esasen İbn Ebi'd-Dem'in ilmî müktesebatı ve formasyonu hakkında yeterli ipuçları vermektedir. Fıkıh alanında İbn Ebi'd-Dem'i referans gösterenlerin ilki olarak görülen Nevevî'nin 30 kadar atfının tamamı *el-Mecmû*'da olup ahkam ve muhakeme usulü konula-

¹⁶ Bk. Ebu'l-Meĥâsin Yusuf b. Taĥrî Berdî b. 'Abdillâh İbn Taĥrî Berdî, *el-Menhelü's-şâfiî ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi*, thk. Muĥammed Muĥammed Emîn (Kahire: el-Hey'etu'l-Mısrıyye el-Âmme li'l-Küttüb, ts.), 1/159; Taĥıyyüddîn Muĥammed b. Aĥmed el-Fâsî, *el-İkdu's-semîn fi târihi'l-beledi'l-emîn*, thk. Muĥammed 'Abdulĥâdir 'Atâ (Beyrut: Dâru'l-Küttübi'l-İlmiyye, 1998), 3/163.

¹⁷ Ebû 'Abdillâh Bedruddîn Muĥammed b. İbrâhîm el-Hamevî İbn Cemâ'a, *Meşvehatu İbn Cemâ'a*, thk. Muvaffâk b. 'Abdilĥâdir (Beyrut: Dâru'l-Arabi'l-İslâmî, 1988), 5; İbn Taĥrî Berdî, *el-Menhelü's-şâfiî*, 1/159.

¹⁸ Bk. Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 23/126; Ebû Muĥammed Taĥıyyüddîn Aĥmed b. 'Alî el-Maĥrîzî, *el-Muĥaffâ'l-kebir*, thk. Muĥammed el-Ya'lâvî (Beyrut: Dâru'l-Ġarbi'l-İslâmî, 2006), 1/143.

¹⁹ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâyeye*, 1/49, 52, 69, 101, 171, 175, 231, 394, 401.

²⁰ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâyeye*, 1/54, 64. İbnü'l-Ahđar olarak bilinen Ebû Muĥammed Taĥıyyüddîn Abdülaziz b. Mahmud b. Mübarek el-Cünâbizî el-Baĥdadî'nin biyografisi için bk. Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muĥammed b. Aĥmed b. 'Osmân b. Kaymaz et-Türkmânî ez-Zehabî, *Tezkiratu'l-huffâz* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1998), 4/118-119.

²¹ İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâyeye*, 64. Sika bir hadisçi olarak kaynaklarda yer alan Ebu'l-Feth Abdulvehhâb b. Büzğuş el-'Iyebî'nin biyografisi için bk. Ebû Bekr Mu'înuddîn Muĥammed b. 'Abdilĥânî İbn Nokta, *İkmâlu'l-İkmâl*, thk. 'Abdulĥayyûm 'Abdi Rabbi'n-Nebî (Mekke: Câmî'atu Ummi'l-Kurâ', 1410-1989), 4/262-263.

²² Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâyeye*, 1/55, 56 Meşhur hadisçi es-Silefî'nin ilmi birikimini İskenderiye'den Hama'ya taşıyan İbn Ravâha'nın biyografisi için bk. Ebû Bekr Mu'înuddîn Muĥammed b. 'Abdilĥânî İbn Nokta, *İkmâlu'l-İkmâl*, thk. 'Abdulĥayyûm 'Abdurabbinnebi (Mekke: Câmîati Ummi'l-Kurâ, ts.), 2/361; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*, 16/428-429.

rındadır.²³ İbn Vâsıl (öl. 697/1298) ile Ebü'l-Fidâ (öl. 732/1331) gibi tarihçilerin İbn Ebi'd-Dem'i referans göstermeleri, onun bu alandaki eserlerinin çok erken dönemde dikkati çektiğine işaret etmektedir.²⁴

Hadis ilimlerinde referans alınma durumu fıkıh ve tarih literatüründeki kadar yoğun olmasa da hadis şerh kitaplarında otuz civarında İbn Ebi'd-Dem referansı bulunmaktadır. Birkaçı dışında bunların tamamı fikhî tercihler ya da yorumlardan oluşmaktadır. Yani isnad, râvî ve mervînin durumları gibi hadis usulünü ilgilendiren rivayet kriterleriyle ilgili değildir.²⁵

Mevcut kaynaklar dikkate alındığında hadisçiliği yönüyle İbn Ebi'd-Dem'den ve *Tedkîku'l-înâye* adlı eserinden ilk söz eden kişi Zerkeşî olmuştur. IX. Asırdan itibaren ise hemen bütün hadis usulü eserlerinde İbnü's-Salâh'a yapılan eleştiriler bağlamında İbn Ebi'd-Dem'e rastlanır hale gelmiştir.²⁶

2. Tedkîku'l-înâye fi tahkîki'r-rivâye Adlı Eseri

İbn Ebi'd-Dem'in hadis ilimleri alanında yegâne çalışması olan *Tedkîku'l-înâye fi tahkîki'r-rivâye*, Ahmed Ebû Zeyd'in editörlüğünde dört kişilik bir heyet tarafından tek nüsha üzerinden tahkik edilerek 2015 yılında iki cilt halinde yayımlanmıştır. Zerkeşî'nin atıflarında

²³ Mesela bk. Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *el-Mecmû' şerhu'l-Mühezzeb* (Dâru'l-Fikir, ts.), 10/102, 137, 11/93, 105, 12/48, 69, 209, 250, 263, 282, 283, 13/371, 14/198. Görüleceği üzere temizlik ve ibadetler gibi fıkıhın ilk konularının ele alındığı bölümlerde yani el-Mecmû'un ilk ciltlerinde İbn Ebi'd-Dem'e atıf yoktur. Diğer bazı atıflar için bk. Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. 'Ali İbnü'r-Rif'a, *Kifâyetu't-tenbîh fi şerhi't-Tenbîh*, thk. Mecdî Muhammed Surûr Bâsim (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 8/374, 9/61, 262, 19/279, 6/138, 299, 307; Muhammed b. Ahmed el-Ĥatîb eş-Şirbîni, *Muġni'l-muhtâc ilâ ma'ri-feti me'âni'l-Minhâc*, thk. Muavvad Ali Muhammed, Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Beyrut, 1994), 1/590, 2/28,144, 3/106, 243.

²⁴ Bk. İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb fi aĥbâri benî Eyyûb*, 1/5; 'Imâdüddîn İsmâ'il b. 'Ali Ebu'l-Fidâ', *el-Muĥtaşar fi aĥbâri'l-beşer* (Mısır: el-Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısriyye, ts.), 1/153, 2/57, 196.

²⁵ Mesela bk. Ebû Ĥafş Sirâcuddîn 'Ömer b. 'Ali İbn Mulâkkin, *et-Tevdîh li şerhi'l-Câmi'i's-Şaĥîh*, thk. Dâru'l-Felâh li'l-Baĥşi'l-İlmî ve Tahkîku't-Türâş (Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 2008), 4/116; Ebû Ĥafş Sirâcuddîn 'Ömer b. 'Ali İbn Mulâkkin, *el-I'lâm bi fevâidi Umde-ti'l-aĥkâm*, thk. 'Abdülazîz b. Ahmed el-Müşeykîh (Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1997), 1/452; Ebu'l-Faĥl Zeynüddîn 'Abdurrahîm b. el-Hüseyn el-'Irâkî, *Tarĥu't-teşrîb fi şerhi't-Takrîb* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, ts.), 2/248; Ebu'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin er-Ramlî İbn Raslân, *Şerhu Süneni Ebi Dâvûd*, thk. Hâlid er-Rabâţ editörlüğünde heyet (Mısır: Dâru'l-Felâh, 2016), 10/317, 13/703, 17/605; Ebû'l-Faĥl Ahmed b. 'Ali el-'Askalânî İbn Hacer, *Fethu'l-Bâri Şerhu Şaĥîhi'l-Buĥârî*, thk. Muhammed Fuâd 'Abdülbâkî (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1959), 1/246, 9/588, 11/578; Ahmed b. Muhammed b. Ebi Bekr b. 'Abdilmelik el-Mısrî el-Kastallânî, *İrşâdü's-sâri li şerhi'l-Buĥârî* (Mısır: el-Matbaatu'l-Kübrâ el-Emiriyye, 1323), 2/257, 8/250.

²⁶ Bk. Zerkeşî, *en-Nüket*, 1/369, 2/160, 3/482, 524.

açıkça belirtilen eser ismi ile müellif adı ve konuların,²⁷ *Tedkîku'l-înâye*'nin başında müellif tarafından yazılan mukaddimedeki kitap ismiyle örtüşmesi ve yapılan atıfları olduğu gibi içermesi, eserin İbn Ebi'd-Dem'e aidiyetini kesinleştirmektedir.²⁸

2.1. Telif Tarihi

Eserin telif tarihi tam olarak belli olmamakla birlikte muhtevasında müellife ait bir başka eser olan *et-Târîh*'e atıf yapılması²⁹ ve bu eserin 628 senesine kadar olan olaylara kısaca yer vermesi³⁰ sebebiyle *Tedkîku'l-înâye*'nin bu tarihten sonra yazılmış olma ihtimalini güçlendirmektedir.

Tedkîku'l-înâye'nin telif tarihine ışık tutan verilerden birisi de İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîs*'idir. Zira her ne kadar birer yıl arayla vefat eden İbn Ebi'd-Dem ile İbnü's-Salâh eserlerinde birbirlerinden hiçbir şekilde söz etmeseler ve atıf yapmasalar da eserleri incelendiğinde konu başlıklarından muhtevada yer alan cümlelere kadar aralarında çok büyük bir benzerlik olduğu görülür. Boyutları ilerde detaylı biçimde ele alınacak olan bu benzerliğin kaynağını tespit etmek söz konusu iki eserin telif tarihlerini aydınlatmaya önemli katkı sağlayacaktır. Aynı zaman diliminde yaşamış olmaları hasebiyle her birinin diğerinden etkilenmiş ve alıntı yapmış olması muhtemeldir. Lakin *Tedkîku'l-înâye*'de karşımıza çıkan “قال بعض المتأخرين / *Müteah-hirûndan birisi şöyle dedi*” şeklindeki on kadar ifadede yer alan cümlelerin kelimesi kelimesine *Mukaddime*'de yer alması,³¹ İbnü's-Salâh'ın çalışmasının daha önce yazıldığını göstermektedir.

İbnü's-Salâh'ın *Dâru'l-hadîs el-Eşrefiyye*'deki hadis derslerini okuttuğu esnada *Ulûmu'l-hadîs*'ini öğrencilere imlâ ettiği bilinmektedir.³² Nurettin İtr, *Ulûmu'l-hadîs*'in tahkikinde yararlandığı nüsha-

²⁷ Bk. Zerkeşi, *en-Nüket*, 1/369, 2/160, 3/482, 524.

²⁸ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/40; Ebû İshâk Şihâbüddîn İbrâhîm b. 'Abdillâh el-Ĥamevî İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye fi tahkîki'r-rivâye*, el-Mektebetu'l-Vaĥaniyye bi'l-Cezâir, 544 (Erişim 17 Kasım 2021), 4a. Yazma nüsha 163 varak ve 266 sayfadan oluşmaktadır. İstinsah tarihi ve müstensih adı belli olmamakla birlikte muhakkik tarafından 8. asır olarak kaydedilmiştir.

²⁹ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 2/355.

³⁰ Bk. Hizmetli, “İbn Ebü'd-Dem”, 19/456.

³¹ Mesela karşılaştırmız: *Tedkîku'l-înâye*, 1/93- *Mukaddimetü İbni's- Şalâh*, 127; *Tedkîku'l-înâye*, 1/95- *Mukaddimetü İbni's- Şalâh*, 130; *Tedkîku'l-înâye*, 1/162- *Mukaddimetü İbni's- Şalâh*, 177; *Tedkîku'l-înâye*, 1/308- *Mukaddimetü İbni's- Şalâh*, 39.

³² Bk. Abdullah Hikmet Atan, *Dâru'l-Hadis Müessesesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Dönem Dışmaşk Dâru'l-Hadisleri* (Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993), 100-101; Özşenel, “Bir Kriz Dönemi Âlimi Olarak İbnu's-Şalâh ve Eseri 'Ulûmu'l-Hadîs'”, 57; Arslan, “Mukaddimetü İbni's-Salâh İsimli Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar”, 2462.

lardan birisinde eserin 630-634 yılları arasında yazıldığına detaylıca anlatıldığı bilgisini vermektedir.³³ Diğer taraftan İbnü's-Salâh'ın, öğrencilerine imla ettiği notlar ile kitap halini almış olan nüsha arasında herhangi bir fark oluşmaması için eseri ilk hali üzere bıraktığı ifade edilmektedir.³⁴

Netice olarak *Tedkîku'l-'inâye*'nin 630 yılından sonra yazıldığı anlaşılmaktadır. Fakat İbn Ebi'd-Dem'in, öğrencilerin ellerindeki ders notlarından mı yoksa İbnü's-Salâh'ın cemettiği nüshadan mı yararlandığını tespit etmek mümkün olmadığından kesin bir tarih verme imkânımız yoktur.

2.2. Telif Maksadı

Tedkîku'l-'inâye'nin yazılış gerekçesini ve takip edilen sistemi açıklamak üzere kaleme aldığı mukaddimede İbn Ebi'd-Dem, ilmi seyahatlerinde edindiği bilgi birikimini ve tecrübesini bir kitaba dönüştürmeyi düşünerek derli toplu bir hadis usulü kitabı yazmaya karar verdiğini belirtmektedir.³⁵ Zira ona göre hadis ve rivayet ilmiyle alakalı ahkamı ve şartları muhtevi olan mevcut telifat, ihtilaflarla dolu olmalarının yanı sıra hem sistematik değiller hem de ya aşırı uzun ya da çok kısa olduklarından sadra şifa değildirler. Muhtevayı yansıttığı için *Tedkîku'l-'inâye fî tahkîki'r-rivâye* ismini tercih ettiğini ifade ettikten sonra³⁶ kitabın telif amacını şöyle belirlemektedir:

*“İlm-i Hadisin nevilere, problemlerinin izahına, kapalı kısımlarının keşfine, bazı faydalı noktelerinin arzına, kaynaklarının ve özelliklerinin derlenmesine, temel kurallarının ortaya konmasına ve iskeletinin oluşmasına dair bilgileri bir araya getirmek için bu kitabı telif ettim.”*³⁷

2.3. Kaynakları

Hadis usulünde mütekaddimûn ve müteahhirûn dönem belirlenmesinde temel kriter olarak *bilginin isnad ile aktarılması* itibara alınarak Hatîb el-Bağdâdî'nin (öl. 463/1071) *el-Kifâye*'si mütekaddimûn dönemin son eseri ve Kâdî İyâz'ın (öl. 544/1149) *el-İlmâ'* adlı

³³ İbnü's- Şalâh, *Mukaddime*, 17. Ayrıca bk. Özşenel, “Bir Kriz Dönemi Âlimi Olarak İbnü's-Şalâh ve Eseri 'Ulûmu'l-Hadîs”, 57; Atan, *Dâru'l-Hadis Müessesesinin Ortaya Çıkışı*, 101. Atan söz konusu talikin Zeynüddin el-İrâkî'ye ait olduğunu söylerken, Nurettin İtr bunun İrâkî'nin oğlu olan Ahmed'e ait olduğunu ifade etmektedir.

³⁴ Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-zunûn*, 2/1162.

³⁵ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâye fî tahkîki'r-rivâye*, 544, 1/39.

³⁶ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâye*, 1/39, 40.

³⁷ İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâye*, 1/39-40.

eseri de müteahhirûn dönemin ilk mahsulü şeklinde değerlendirilir.³⁸ Lakin salt mezkûr kriter nazar-ı dikkate alındığında *el-İlmâî* geçiş dönemi eseri şeklinde nitelenmek daha doğru görünmektedir.³⁹ Buna göre bilginin isnadlı rivayetlerden ziyade yazılı kaynaklardan aktarıldığı ilk hadis usulü eserleri olarak *Tedkîku'l-'inâye* ile *'Ulûmu'l-hadîs* karşımıza çıkmaktadır.

Genellikle yazılı kaynaklardan istifade eden İbn Ebi'd-Dem ilk bölüme, ilm-i hadisin önemine dair selef alimlerin haberlerini kendi hocaları vasıtasıyla isnadlı bir şekilde naklederek başlamakta, ikinci bâbtan itibaren ise yazılı kaynaklara müracaat etmek suretiyle bilgi aktarımını sürdürmektedir.

İbn Ebi'd-Dem yöntem olarak genellikle müellif ismini zikrederek atıf yapmakta ve nadiren kitap ismi belirtmektedir. *Tedkîku'l-'inâye*'de adına en fazla rastlanan kişi Hatîb el-Bağdâdî'dir. Kırktan fazla yerde "*Hatîb şöyle dedi*" şeklinde kitap adı zikretmeksizin atıfta bulunan İbn Ebi'd-Dem⁴⁰ ayrıca muhakkikin tespitine göre isim vermeden de Hatîb'ten yararlanmakta ve böylece toplam atıf sayısı yüz elliye bulmaktadır. Bu atıfların yarısını *el-Kifâye* oluşturmaktadır. Hatîb'ten sonra adına en çok rastlanan isim Hâkim en-Neysâbü'rî'dir (öl. 405/1014). Bizzat müellif tarafından otuzdan fazla yerde doğrudan Hâkim ismi zikredilerek atıf yapılmakta,⁴¹ muhakkikin dipnotlandığı atıf sayısı ise yüze balığ olmaktadır. Hâkim'den ve Hatîb'ten yaptığı alıntılar bazen birkaç sayfa tutarında olabilmektedir.⁴² Kâdî İyâz'ın *el-İlmâî* da neredeyse Hâkim'in eseri kadar referans gösterilmekte,⁴³ hatta *el-Kifâye* ve *Ma'rifetu 'ulûmi'l-hadîs* isimleri sarahaten hiç yer almazken *el-İlmâî* adı üç defa zikredilmektedir.⁴⁴ Hadis usulü konuları anlatılırken ismen bir-iki defa kendilerine

³⁸ Bk. Çakan, *Hadis Edebiyatı*, 178-181.

³⁹ Bk. Salih Kesgin, "Hadis Usul Tarihindeki Yeri Bağlamında Kâdî İyâz'ın (v. 544/1149) *el-İlma' İla Ma'rifeti Usulî'r-Rivaye ve Takyidi's-Sema' Adlı Eseri*", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2015), 67.

⁴⁰ Mesela bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâye*, 1/110, 118, 120, 139, 140, 154, 233, 340, 414, 2/147, 149, 165, 206, 356, 370, 396, 422.

⁴¹ Mesela bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâye*, 1/273, 275, 328, 349, 431, 2/108, 110-116, 138, 216, 336, 407, 422.

⁴² Mesela bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâye*, 2/457-470, 2/451-457.

⁴³ İbn Ebi'd-Dem yirmiden fazla yerde Kâdî İyâd ismini zikrederek atıf yapmaktadır. Muhakkikin tespitleriyle bu atıfların sayısı elliye bulmaktadır. Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâye*, 1/95-97, 107, 123, 131-132, 184, 190, 201-203, 239, 244, 2/323.

⁴⁴ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâye*, 1/104, 131, 190.

atıf yapılan diğer alimler ise Râmhürmüzî (öl. 360/971),⁴⁵ Cüveynî (öl. 438/1047)⁴⁶ ve Gazzâlî'dir (öl. 505/1111).⁴⁷

Tedkîku'l-înâye'de birkaç istisnası olmakla birlikte şahıslar ve güvenilirliklerine dair verilen bilgilerde kaynak gösterilmemektedir.⁴⁸ Râvîlerle alakalı bilgilerin çoğunlukla İbn Sa'd (öl. 230/845), Berdîcî (öl. 301/914), İbn Abdilber (öl. 463/1071) ve Hatîb gibi alimlerin eserlerinden alındığını tahkik heyeti tespit etmiştir. Örnek kabilinden zikredilen hadisler için ise “*ehracehû Ahmed, el-Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, et-Tirmizî, el-Humeydî*” şeklinde genel referans gösterimi tercih edilmiş, kitap ve bâb gibi ayrıntıya gidilmemiştir.⁴⁹

İbn Ebi'd-Dem'in açıktan ya da işaret yoluyla herhangi bir atıfta bulunmaksızın İbnü'l-Cevzî'nin (öl. 597/1201) *el-Mevdû'ât*'ından ve İbnü'l-Esîr'in (öl. 606/1210) *Câmi'u'l-usûl*'ünden çok sayıda alıntı yaptığı tahkik heyeti tarafından tespit edilmiştir.⁵⁰ Bu durum İbn Ebi'd-Dem'in hassaten çağdaşlarından istifade ederken onları kaynak göstermediğini ortaya koyar ki *Tedkîku'l-înâye*'nin kaynakları arasında İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîs*'inin bulunmamasını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Fakat dönemin telif anlayışında, çağdaşların çalışmalarından faydalanırken kaynak göstermeme gibi bir teamül bulgusuna rastlanmamıştır. Mesela bir kaynaktaki bilgilerin ve tespitlerin olduğu gibi iktibas söz konusu olduğunda İbnü's-Salâh'ın mutlaka müellif veya kitap ismi zikrettiği görülmektedir.

2.4. Yöntemi

Eserine geniş sayılabilecek bir mukaddime ile başlayan İbn Ebi'd-Dem, kitabını altı kısımdan/bölümden oluşturduğunu ve her birinin altına bâblar/alt başlıklar yerleştirdiğini ifade ederek yöntemi şöyle detaylandırmaktadır:

Birinci Kısım: *Hadis İlmini Öğrenmenin Önemi*. Bu bölüm yedi bâbtan oluşmaktadır.

İkinci Kısım: *Mervî ve Çeşitleri ile Kısımlarının Bilgisi*. Yirmi sekiz bâbtan oluşan bu bölüm, usulün ana konularını muhtevindir.

⁴⁵ İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/159.

⁴⁶ İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/210.

⁴⁷ Gazzâlî'ye atıf yaparken el-Mustasfâ adını da zikretmektedir. Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/147, 155, 168.

⁴⁸ Yalnızca birkaç yerde Buhârî ismiyle birlikte “fi Târihihi” denmektedir. Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 2/6, 352.

⁴⁹ Örneğin bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/177, 280, 284, 416.

⁵⁰ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/29. Tespit edebildiğimiz kadarıyla İbnü'l-Cevzî ismi bir defa (1/273) geçmektedir.

Üçüncü Kısım: *Sahâbe Bilgisi*. On bâbın yer aldığı bu bölümde sahâbe ve tâbiûn bilgisi ile akraların ve kardeşlerin birbirlerinden rivayetleri gibi rivayet özellikleri ele alınmıştır.

Dördüncü Kısım: *İsimler ve Künyeler Bilgisi*. Dokuz bâbtan oluşan bu bölümde müteşabih ve müphem isimler ile yazılıştta birleşen ve okunuştta ayrılan (mü'telif-muhtelif) raviler alfabetik olarak sıralanmıştır.

Beşinci Bölüm: *Râvîler ve Tabakaları Bilgisi*. Üç bâbtan oluşan bu bölümde İbn Ebi'd-Dem Ebû Yusuf'tan başlamak üzere fakih muhadisleri, ihtilata maruz kalan ravileri, sika veya zayıf olduklarında ittifak edilen ravileri, hadis uydurmakla itham edilenleri ele alarak cerhin cevazını konu edinmiştir.

Altıncı Bölüm: *Hadislerin Sayısı*. Beş bâbı muhtevi olan bu bölümde sahih hadis sayısı ve konuyla ilgili ihtilafı, Sahîhayn'ın şartlarını haiz olmayan merfû sahih hadislerin miktarı, dört râşid halifeden nakledilen rivayet adedi, meşhur sahâbîlerden ve ezvâc-ı tâhirâtın nakledilen rivayet sayısı, meşhur ve güvenilir oldukları halde kendilerinden sahih bir rivayet bulunmayan sahâbîler ve tâbiîler ele alınmaktadır.

134 | db

Hadis usulünün konularını bu şekilde ilk defa sistematik bir şekilde ele alması sebebiyle İbn Ebi'd-Dem'in bu yönteminin birkaç açıdan orijinal olduğunu düşünüyoruz. Her şeyden önce kitabına verdiği isim fevkalade dikkat çekicidir. *Rivayet araştırmasında ve tespitinde titizlikle uyulması gereken hassasiyetler ve kurallar* şeklinde anlayabileceğimiz *Tedkîku'l-înâye fî tahkîki'r-rivâye* adlandırması, Hâkim'in tasnif sistemini benimseyen İbnü's-Salâh ve onun etrafında oluşan literatürün esasını oluşturan *envâ'i ulûmi'l-hadîs* anlayışının müellifimizce benimsenmediği anlamına gelmektedir.

Hâkim ile İbnü's-Salâh'ın eserlerinde *Hadis İlmi*'nden değil, *Hadis İlimleri*'nden söz edildiği görülmektedir. Fakat tadat edilen ilimlerin ya da nevelerin çoğunun birer müstakil disiplin olarak kabulünün pek de mümkün olmayışı ve tamamına yakınının râvî ile rivâyet konularıyla alakalı olup merviye yönelik nev'ilerin mahdûd sayıda kalışı, esas itibarıyla yapılan işin bir *Rivâyet Usulü* ya da *Rivâyet İlmi* ortaya koymak olduğunu göstermektedir.⁵¹ Hatîb'e bakıldığında ise hem eserin adı olan *el-Kifâye fî 'ilmi'r-rivâye* söyleminden hem de muhtevada konuların nev' yerine bâb şeklinde ele alınışından onun

⁵¹ Bk. Mehmet Görmez, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu* (Ankara: TDV Yayınları, 1997), 96-97.

farklı düşündüğü ve *Hadis İlmi* kavramını benimsediği anlaşılmaktadır. İbn Ebi'd-Dem'in ifadeleri de bunu desteklemektedir.⁵² Örneğin sahih-zayıf, merfû-mevkûf, muttasıl-munkatı' gibi konular Hâkim ve İbnü's-Salâh nazarında hadis ilimlerinin birer alt disiplini olarak görülürken Hatîb'e göre ilm-i hadisin birer konusu ve alt başlığıdır. Her üçünde de ortak nokta ise hadis ilminin ya da ilimlerinin büyük oranda rivâyet bilgisine indirgenmesi ve metni anlamaya yönelik başlıkların sınırlı kalmasıdır.⁵³

İbn Hacer, *Ma'rifetu 'ulûmi'l-hadîs*'in dağınık ve sistemsiz olduğunu, *Mukaddime*'nin ise derli toplu ama sistematik olmadığını dile getirmekte, Hatîb'in *el-Kifâye*'si hakkında ise herhangi bir tenkit yapmamaktadır.⁵⁴ *Mukaddime*'deki mezkûr eksikliğin, ders notları şeklinde belirli bir süreçte öğrencilere imla ettirilmesinden kaynaklandığı dile getirilmektedir.⁵⁵ Nitekim Hatîb'in usulcülüğüne dair yapılan bir çalışmada *el-Kifâye*'nin çok daha sistematik olduğu ifade edilmiştir.⁵⁶

İbn Ebi'd-Dem'in hem kitabına verdiği isimden hem de konuları bâb anlayışıyla ele almasından hareketle Hatîb'in yolunu izlediği söylenebilir. Çağdaşı İbnü's-Salâh ise Hâkim'in yöntemini benimsemiş ve *Ma'rifetu 'ulûmi'l-hadîs*'deki tertîb kusurlarına yönelik köklü bir düzenlemeye gitmemiştir.⁵⁷ Dolayısıyla yöntem açısından İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîs*'ine yöneltilen eleştirilerin⁵⁸ *Tedkîku'l-înâye* adına geçerli olmadığını söylemek mümkündür. İbn Ebi'd-Dem'den sonra konuları sistematik bir yaklaşımla eserini telif eden ilk kişinin Seyyid Şerîf el-Cürcânî (öl. 816/1413)⁵⁹ olduğu dikkate alındığında *Tedkîku'l-înâye*'nin yöntem açısından değeri daha iyi anlaşılacaktır.

⁵² Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/39-40.

⁵³ Bk. Görmez, *Metodoloji Sorunu*, 97; Veli Aba, *Hatîb el-Bağdâdî'nin Hadis Usulü Anlayışı* (Konya: Palet Yayınları, 2013), 287-289.

⁵⁴ Bk. Ebû'l-Fađl Ahmed b. 'Alî el-'Askalânî İbn Hacer, *Nüzhetu'n-naẓar fî tavdîhi Nuḥbeti'l-fiker fî muştalahi ehli'l-eser*, thk. 'Abdullah b. Dayfillâh er-Raḥîlî (Riyâd: Matbaatu Sefir, 1422-2001), 32-34.

⁵⁵ Bk. Ebû 'Abdillâh Rağıyyuddîn Muḥammed b. İbrâhîm el-Hanefî İbnu'l-Hanbelî, *Kafvu'l-eser fî şafvi 'ulûmi'l-eser*, thk. 'Abdulfettâh Ebû Ğudde (Halep: Mektebetu'l-Matbûati'l-İslâmiyye, 1408-1987), 41.

⁵⁶ Aba, *Hatîb el-Bağdâdî'nin Hadis Usulü Anlayışı*, 289.

⁵⁷ Bk. H. Musa Bağcı, "Hadis Çalışmalarının Gerileme Dönemlerinde Hadiste İctihad Kapısının Kapatılması Sorunu", *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri* (Kutlu Doğum Sempozyumu-2001, Ankara: TDV Yayınları, 2003), 546-547.

⁵⁸ İbn Hacer, *Nüzhetu'n-naẓar*, 34. *Tedkîku'l-înâye*'nin bu orijinalliğinin tahkik heyeti tarafından görülmeyişinin üzüntü verici olduğunu not etmek isteriz.

⁵⁹ Cürcânî'nin hadis usulüne dair risalesinde konular dört ana başlık altında fasıllar şeklinde ele alınmıştır. Bk. 'Alî b. Muḥammed b. 'Alî es-Seyyid eş-Şerîf el-Cürcânî, 'Alî Zevîn, *el-Muḥtaşar fî 'ulûmi'l-hadîs* (Riyâd: Mektebetu'r-Ruşd, 1407-1987).

Sonuç olarak *Tedkîku'l-înâye*'nin, hadis usulü konularını altı ana bölüm halinde ele alması, her bir bölümü bâb mantığı içerisinde alt başlıklarla detaylandırması ve konuların ilgili bölüm içerisinde insicamlı bir şekilde sıralanması sebebiyle tertip açısından sistematik ve özgün olduğu ifade edilebilir.

2.5. Muhtevası

İbn Ebi'd-Dem hadis ve sünnet anlayışını daha birinci bölümün ilk bâbında ortaya koymuş ve eserini de bu bakış açısına uygun olarak oluşturmuştur. Müellif, şeriâtın aslının Kitap ve Sünnet olduğunu ifade ettikten sonra Kitab'ın tarifini yapmakta ve ardından şöyle demektedir:

*“Sünnet, aynı şekilde Rasûlullâh'ın (s.a.v.) Allah'tan aldığı vahye dayalı olarak verdiği haberlerdir, lakin o tilavet olunmaz, her ikisi de Allah'tan olduğu halde tilavet olunduğu için Kur'ân'a Kur'ân denilmiş ama sünnet tilavet olunmadığından sünnet diye isimlendirilmiştir.”*⁶⁰

136 | db

Bu ifadeler, hadis için ayrıca bir tarif yapmayan İbn Ebi'd-Dem'in, sünneti hadisın müteradifi olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Tedkîku'l-înâye'nin şekil açısından orijinalliği, bu eserin muhteva itibarıyla de özgün bir çalışma olduğu izlenimini vermektedir. Elbette müellifin yaşadığı asır itibarıyla bu özgünlüğü, müteakdimün dönem eserlerindeki isnadlı bilgileri isnadlardan arındırarak sunmak, aynı konuda serdedilen dağınık bilgileri bir araya getirmek ve bir hadis usulü kitabında bulunması gereken başlıklar ile muhtevalarında yer alması gereken malumatı sistematik bir şekilde sunmak şeklinde anlamak gerekmektedir. Nitekim Hâkim'in eserindeki elli iki nevinin kırk ikisini olduğu gibi alıp onunu diğer branşlar içerisine dağıtan ve daha önce telif edilen kitaplardaki bilgilerden de yararlanmak suretiyle yirmi üç yeni dal daha ekleyerek altmış beş çeşidi muhtevi *Ulûmu'l-hadîs*'ini ortaya koyan İbnü's-Salâh'ın yaptığı da budur.⁶¹ Dolayısıyla aynı dönemde yaşayan ama İbnü's-Salâh'a hiçbir şekilde atıfta bulunmayan İbn Ebi'd-Dem'in eserinin de muhteva açısından en az İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîs*'i kadar özgün olması beklenir.

⁶⁰ İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 53.

⁶¹ Bk. Bağcı, “Hadis Çalışmalarının Gerileme Dönemlerinde Hadiste İçtihad Kapısının Kapatılması Sorunu”, 546-547.

Muhteva açısından *Tedkîku'l-înâye*'nin durumunu anlayabilmek için altı bölümde yer verilen toplam altmış iki bâbın adlandırılışına ve içeriklerine bakmak gerekir.

2.5.1. Bâbların/Başlıkların Adlandırılış

Altı bölümün (القسم) bütün başlıklarında İbn Ebi'd-Dem, nev' (النوع) kelimesini kullanan Hâkim ve İbnü's-Salâh'ın hilafına bâb (الباب) kelimesini tercih etmektedir. Fakat bu bâbların adlandırılışında kullanılan ifadeler İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîs*indeki nev'ilerin isimlendirilmesi ile aynılık arz etmektedir. Her iki eserin konu başlıklarını birlikte görmek durumu daha iyi ortaya koyacaktır.

Tablo-1: Başlıkların Karşılaştırılması 1

علوم الحديث لابن الصلاح		تدقيق العناية في تحقيق الرواية لابن أبي الدم	
النوع	الرقم	الرقم	التعليق
معرفة آداب المُعجَّزَات	28	1	في الحث على طلب الحديث والسنن وتحمله وتعلمه وبيان شرفه
معرفة صفة من نُقِلَ روايته، ومن نُزِلَ روايته.	23	2	في بيان صفة من نُقِلَ روايته، ومن نُزِلَ روايته
معرفة كيفية سماع الحديث وتحمله، وفيه بيان أنواع الإجازة وأحكامها وسائر وجوه الأخذ.	24	3	في كيفية سماع الحديث وتحمله وأخذ روايته فراءة وسماعا ومناولة وإجازة
معرفة كتابة الحديث، وكيفية ضبط الكتاب	25	4	في معرفة كتابة الحديث وضبطها وانفاها
معرفة كيفية رواية الحديث وشروط أدائه	26	5	في معرفة رواية الحديث وشروطها وأدائها
معرفة آداب المُعجَّزَات.	27	6	في آداب المُعجَّزَات المسبوع
معرفة آداب طالب الحديث.	28	7	فما يجب على طالب الحديث ويسن له من الآداب
معرفة التصحيح من الحديث.	1	1	في معرفة التصحيح من الحديث
معرفة الحُسن منه.	2	2	في معرفة الحُسن منه
معرفة الضعيف منه.	3	3	في معرفة العريب والعزير والضعيف منه
معرفة التسنيد.	4	4	في معرفة التسنيد منه
معرفة المشهور من الحديث.	30	5	في معرفة المشهور منه
معرفة التفصيل.	5	6	في معرفة التفصيل منه
معرفة الترتوع.	6	7	معرفة الترتوع منه

7	معرفة المؤلف.	8	في معرفة المؤلف منه	وأة سام ه
8	معرفة المصطلح، وفهم غرض المصطلح.	9	في معرفة المصطلح منه، وفهم غرض المصطلح	
10	معرفة المصطلح.	10	في معرفة المصطلح منه	1 0
11	معرفة المفصل وتفريعات بنها في الإسناد المعنى ومنها في التعليق.	11	في معرفة المفصل منه، وفيه تفريعات تتعلق بالإسناد المعنى والتعليق	1 1
9/38	معرفة المنزل / معرفة التراويل الحقي إسناده	12	في معرفة المنزل والمراسيل الحقي إسناده	1 2
12/40	معرفة التأسيس وحكم التأسيس / معرفة المدرج في الحديث.	13	في معرفة التأسيس والتأسيس، وفيه معرفة المدرج في الحديث وحكم ذلك	1 3
13	معرفة الشارح.	14	في معرفة الشارح منه	1 4
14	معرفة المنكر.	15	في معرفة المنكر منه	1 5
18	معرفة الحديث العقل.	16	في معرفة الحديث العقل منه	1 6
19	معرفة المضطرب من الحديث.	17	في معرفة المضطرب منه	1 7
21	معرفة الحديث الموضوع.	18	في معرفة الحديث الموضوع منه	1 8
22	معرفة المقلوب.	19	في معرفة الحديث المقلوب	1 9
29	معرفة الإسناد العالي والشارح.	20	في معرفة الإسناد العالي والشارح	2 0
33	معرفة المستأني.	21	في معرفة المستأني	2 1
35	معرفة المصنف من أسانيد الأحاديث وطريقها.	22	في معرفة المصنف من أسانيد الأحاديث وطريقها	2 2
15	معرفة الاختيار والفتايات والشواهد.	23	في معرفة الاختيار والفتايات والشواهد	2 3
16	معرفة زيادات الفتايات وحكمها.	24	في معرفة زيادات الفتايات في الفاظ الحديث وحكمها ومعرفة الأفراد	2 4

2 5	في معرفة رواية الحديث بلعلمي واختلاف العلماء فيه	26	في صفة رواية الحديث، وشروط أدائه، وما يتعلّق بذلك
2 6	في معرفة التبريد في تصيل الأسياد	37	معرفة التبريد في تصيل الأسياد.
2 7	في معرفة مختلف الحديث	36	معرفة مختلف الحديث.
2 8	في معرفة ناسخ الحديث وتشيخه	34	معرفة ناسخ الحديث وتشيخه.
1	في معرفة أصحاب رسول الله وذكر مراتبهم في الفضيلة وطبقاتهم	39	معرفة الصحابة رضي الله عنهم.
2	في معرفة التابعين بعدهم وذكر طبقاتهم ومرتبتهم	40	معرفة التابعين رضي الله عنهم.
3	في معرفة المديح وما سواه من رواية الأقران بعضهم عن بعض	42	معرفة المديح وما سواه من رواية الأقران بعضهم عن بعض
4	في رواية الأكارب عن الأصاغر	41	معرفة الأكارب الرواة عن الأصاغر.
5	في معرفة الإخوة والأخوات من علماء الحديث ورواته	43	معرفة الإخوة والأخوات من العلماء والرواة.
6	في معرفة رواية الأبناء عن الأبناء وعكسه	44/4 5	معرفة رواية الأبناء عن الأبناء/معرفة رواية الأبناء عن الأبناء
7	في معرفة الموالى من العلماء والرواة	64	معرفة الموالى من الرواة والعلماء.
8	في معرفة من اشترك في الرواية عنه زوايان متفقين ومتأخرين، تبين وقت موتهما تباينا	46	معرفة من اشترك في الرواية عنه زوايان متفقين ومتأخرين
9	في معرفة من لم يرو عنه إلا زوا واحد.	47	معرفة من لم يرو عنه إلا زوا واحد.
1 0	في معرفة المفردات الأحاد من أسماء الصحابة وغيرهم من العلماء وكماهم وألقابهم	49	معرفة المفردات من أسماء الصحابة والرواة والعلماء.
1	في معرفة الأسماء والنكح ومن اشتهر بكنيته دون اسمه وبالعكس	50/5 1	معرفة الأسماء والنكح/معرفة من اشتهر بكنيته دون اسمه وبالعكس
2	فيمن ذكر بأسماء مختلفة أو بعوت متعددة	48	معرفة من ذكر بأسماء مختلفة أو بعوت متعددة.
3	في معرفة غرائب أسماء جماعة من نقل الحديث ورواته مشبهة	54	معرفة الغرائب والعقبات.
4	في معرفة الألقاب المشهورة	52	معرفة الألقاب المشهورة.
5	في معرفة من اشتهر باسمه دون أبيه وفي التنسين إلى غير آباؤهم وإلى أمهاتهم	57	معرفة المتنسين إلى غير آباؤهم وإلى أمهاتهم.

6	في غرائب المؤلفات والمؤلفين	53	معرفة المؤلفات والمؤلفين.
7	في معرفة الرواة المتشابهين في الاسم والنسب المفقوتين بالقدم والتأخر في الإين والأب	55/5 6	معرفة الرواة المتشابهين في الاسم والنسب، المتمايزين بالتقديم والتأخير في الإين والأب.
8	في الأكتساب التي تايئتها مخالف لظاها السابق الى الفهم منها	58	معرفة الأكتساب التي تايئتها على خلاف ظاها.
9	في معرفة المنهم من الرواة وغيرهم ممن ذكر في إسناد الحديث أو منته	59	معرفة المنهم.
1	في مشاهير الفقهاء الذين جمعوا بين الفقه ورواية الأحاديث وتاريخ وقاعهم، وأوطانهم	60/6 5	معرفة تواريخ الرواة في الوقات وعمرها وأوطان الرواة وتلقايم
2	في معرفة من خلط في آجر عمره من الثقات وامتنع الحدائون من السماع عليه	62	معرفة من خلط في آجر عمره من الثقات.
3	في معرفة الثقات من الرواة للفق عليهم وفيمن نسب الى الضعف في رواته ومن رمي	61/6 3	معرفة الثقات والضغفاء من الرواة / معرفة طبقات الرواة
1	في العدد الأحاديث الصحيحة واختلاف العلماء في كميتها واشتمل عليه الصحيحين منها		
2	في ذكر عدد ما روي عن النبي من الأحاديث المروية عنه المدونة في السانيد المصنفة التي لم تشمل على شرط الشيخين في صحيحهما		
3	في ذكر عدد الأحاديث التي رواها الخفاء الأربعة عن النبي		
4	في ذكر عدد الأحاديث التي رواها مشاهير الصحابة وأرواح النبي وذكر ما اتفق البخاري ومسلم وما انفرد كل واحد منهما عن الآخر فيه		
5	في ذكر جماعة من مشاهير رواة الصحابة ومن بعدهم لم يفتح بحديثهم ولم يستقروا		
		32	معرفة غريب الحديث

Yukardaki tabloda görüleceği üzere *Tedkîku'l-'inâyê*'deki beş bölüm, İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîs*'inde yer alan altmış dört başlığın olduğu gibi alınıp uygun düşen kısma yerleştirilmesinden ibarettir. Bu ilk beş bölüm içerisinde *Ulûmu'l-hadîs*'te bulunup da *Tedkîku'l-'inâyê*'de yer verilmeyen tek başlık *Garîbu'l-hadîs*'tir ki bu konuyu İbn Ebî'd-Dem eserinde ele almamıştır. Birkaçı dışında her iki eserdeki başlıkların aynı cümlelerle hatta aynı kelimelerle oluşturulması ve aralarında cümle yapısı itibarıyla anlamlı bir farklılığın bulunmaması son derece dikkat çekicidir. Bu benzerliğin ya da aynılığın, salt VII. asırda hadis istilahlarının artık yerleşmiş olması durumuyla izah

etmek oldukça güçtür. Şüphesiz sahih, hasen, rivâyetü'l-ebnâ ani'l-âbâ vs. istilâhların başlıklardaki ifadesinde bir farklılık beklenemez. Fakat her iki eserde de ortak olan mesela “ مَعْرِفَةُ الْمُقْطُوعِ مِنْهُ، وَهُوَ غَيْرُ / مَعْرِفَةُ الرُّوَاةِ الْمُتَشَابِهِينَ فِي الْأَسْمِ وَالنَّسَبِ الْمُفْتَرِقِينَ بِالتَّقَدُّمِ وَالتَّأَخُّرِ فِي الْإِبْنِ وَالْأَبِ / الْمُتَقَطِّعِ / مَعْرِفَةُ فِي الْأَنْسَابِ الَّتِي بَاطِنُهَا مُخَالَفٌ لظَاهِرِهَا السَّابِقِ إِلَى الْفَهْمِ مِنْهَا ” gibi çok sayıdaki cümle yapılarının terminoloji ile açıklanamayacağı ortadadır.

Diğer taraftan ilk beş bölüm itibarıyla tabloda da görüldüğü gibi *Tedkiku'l-inâye*'de yer alıp da *Ulûmu'l-hadîs*'te doğrudan başlık halinde bulunmayan üç bâb söz konusudur. Bunlar; birinci kısmın birinci bâbı, ikinci kısmın yirmi beşinci bâbı ve beşinci kısmın birinci bâbıdır. Bu bâblarda İbn Ebi'd-Dem, hadis ilmi ve bu ilmi öğrenmenin önemini uzun uzun anlatmaktadır ki bu konu *Ulûmu'l-hadîs*'te birkaç cümleyle geçiştirilmiştir. Mânâ ile rivayet konusunu ise İbnü's-Salâh nev' olarak ele almakla birlikte başka bir başlığın içerisinde işlemiştir.⁶² Son başlık ise isim olarak *Ulûmu'l-hadîs*'te kısmen mevcut bulunsa da muhteva olarak farklıdır. Zira bu başlık altında İbn Ebi'd-Dem, Ebû Yûsuf'tan (öl. 182/798) başlayıp Ferrâ el-Begavî (öl. 516/1122) ile tamamladığı yirmi üç fakih muhaddisin kısa biyografilerine yer vermiştir.⁶³ İçerisindeki beş alt başlıkla birlikte altıncı kısmın ise *Mukaddimetu İbni's-Salâh*'ta herhangi bir karşılığı bulunmamaktadır. Başlıklar yönüyle *Tedkiku'l-inâye*'yi *Mukaddime*'den ayıran tek bölüm de burasıdır.

2.5.2. Başlıkların İçerikleri

İbn Ebi'd-Dem mukaddimedede hem furû'unu hem de usulünü ihtiva edecek şekilde hadis ilimleriyle yeterince meşgul olduğunu, ricâl edebiyatına varıncaya kadar hadis ilimlerine dair literatürü şekil ve muhteva olarak incelediğini belirtir. Ona göre selef ulemasının farklı boyutlarda tasnif ettikleri hadis usulü kitapları hepsi faydalı olmakla birlikte ihtilaflara boğulmuştur. Kendisinin yapmak istediği şeyi ise şöyle açıklamaktadır: “*Arzu edilen faydanın kâmil manada hâsil olması için selefın kitaplarındaki dağınık bilgileri bir araya getirmek ve disipline etmek istedim. Böylece bu kitabı derlemiş oldum.*”⁶⁴

Mütekaddimûn dönem usul kitaplarında aynı veya birbiriyle ilgili konular oldukları halde dağınık bir vaziyette ele alınan nev'ileri veya bâbları İbn Ebi'd-Dem yeniden düzenlemiştir. Örneğin Râmhürmüzî'nin *el-Muhaddisu'l-fâsıl*ı hadis-sünnet öğrenmenin

⁶² Bkz İbnu's-Şalâh, *Mukaddime*, 213-215.

⁶³ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkiku'l-inâye*, 2/362-380.

⁶⁴ İbn Ebi'd-Dem, *Tedkiku'l-inâye*, 1/39.

önemi ve âdâbı, Hâkim'in *Ma'rife'*i âlî-nâzil isnâd, Hatîb'in *el-Kifâye'si* de Sünnet'in konumu meseleleriyle başlamaktadır.⁶⁵ Hadisçinin riayet etmesi gereken kurallar diyebileceğimiz konuya Hâkim hiç yer vermemiş ve Hatîb de müstakil eserlerde ele almıştır.⁶⁶ Âlî-nâzil isnâd konusu ise başlık olarak ne *el-Muhaddisu'l-fâsil*'de ne de *el-Kifâye'*de mevcuttur. İbnü's-Salâh ise *hadisçinin âdâbı* konusunu 27 ve 28. nev'ilerde ele almış ve hemen peşine de 29. nev' olarak âlî-nâzil isnâd başlığını yerleştirmiştir.⁶⁷ Dolayısıyla İbn Ebi'd-Dem, yukardaki tabloda da görüleceği üzere hem hadis usulünü konu bütünlüğü içerisinde sistematik hale getirmiş hem de bir usul kitabında bulunması gereken konuları farklı kaynaklardan derleyerek cemetmeye çalışmıştır. Lakin tertîb bakımından takdiri hak etmesine karşın parça parça da olsa mütekaddimûn dönem usul eserlerinde bulunan *garîbu'l-hadîs*, *esbâbu vurûdi'l-hadîs* ve *fıkhü'l-hadîs* gibi önemli konulara *Tedkîku'l-'inâyé'*de yer verilmemesi, eserin *efrâdını câmi'* ve *ağyârını mâni'* bir usul kitabı olarak nitelenmesine mâni olmaktadır.

Akıcı bir üslubu haiz olan *Tedkîku'l-'inâyé'*de konuların işlenişinde takip edilen temel yöntem, daha önce ilm-i hadise dair eserler telif eden hadisçilerden nakiller yapılmasıdır. Dolayısıyla önsözde belirlenen ihtisar ve derleme hedefi gerçekleşmiş görünmektedir. Fakat konuların anlatımında ciddi bir düzensizlik hemen göze çarpmaktadır. Mesela Sahih hadis konusuna "*Hadis âlimlerinin ıstılahında o, beşi sahih oluşunda ittifak edilen ve beşi de ihtilaf edilen olmak üzere on nev'eye ayrılır.*" cümlesiyle başlanmış ve bunlar uzun uzun ele alındıktan sonra iki faydalı not ile konu tamamlanmıştır. Yani ne sahih hadisin tanımı yapılmış ne de taksim bakımından konumu ile bilgi değeri üzerinde durulmuştur.⁶⁸ Aynı durum hasen hadis konusu için de geçerli olup içeriğin sunumunda görülen bu eksikliğe kitaptaki bütün konularda şahit olmak mümkündür.

İbn Ebi'd-Dem konuları işlerken, "*Müteahhirûndan bazıları/birisi şöyle dedi*" ve "*Ben de şunu derim*" tarzında isim belirtmeksizin çağdaşı olan bazı âlimlerden de alıntılar yapmış, bu ifadeleri kullandığı bazı yerlerde az da olsa birtakım itirazlarda bulunmuştur.

⁶⁵ Ele alınan konular bakımından üç hadis usulü kitabı arasında geniş bir mukayese ve değerlendirme için bk. Aba, *Hatîb el-Bağdâdî'nin Hadis Usulü Anlayışı*, 289-296.

⁶⁶ Hatîb'in *Şerafu aşhâbi'l-hadîs* ile *el-Câmi' li ahlâki'r-râvi* söz konusu meseleleri müstakil olarak ele almaktadır.

⁶⁷ Bkz İbnü's-Şalâh, *Muqaddime*, 255.

⁶⁸ İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-'inâyé'*, 1/269-299.

Tedkîku'l-înâye'yi tahkik eden heyetin tespitlerine göre bu ifadelerin ve tartışmaların tamamına yakınında muhatap İbnü's-Salâh'tır.⁶⁹

3. Tedkîku'l-înâye'nin Mukaddimetu İbni's-Salâh ile İlişkisi

İki eser arasındaki ilişkiyi ve etkileşimi tespit etmenin en sağlam yolunun mukayese olduğunda şüphe yoktur. Böyle bir karşılaştırmayı ilk defa Sehâvî yapmış ve pek çok ilaveleri muhtevi olmakla birlikte *Tedkîku'l-înâye*'deki bilgilerin harfi harfine İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîs*'inden alıntı olduğu kanaatine varmıştır.⁷⁰ Eseri tahkik eden heyet de Sehâvî'nin tespitinden habersiz olmalarına rağmen aynı kanaati paylaşmaktadır.⁷¹ Heyete göre İbn Ebi'd-Dem eserini hiçbir işarette bulunmadan tamamen İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'si üzerine bina etmiş, genellikle takdim-tehir ve bazen de ihtisar ya da anlamın nakli gibi tasarruflarla oradaki bilgileri olduğu gibi kendi kitabına aktarmış, konu anlatımında ve başlıklarda bazı ilavelerde ve eleştirilerde bulunmuştur.⁷²

3.1. Tedkîku'l-înâye'nin Mukaddimetu İbni's-Salâh'taki Bilgileri Karşılama Oranı ve Şekli

Garîbu'l-hadîs dışında *Mukaddimetu İbni's-Salâh*'ta yer alan bütün konular, muhtevalarıyla birlikte *Tedkîku'l-înâye*'de de bulunmaktadır. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi bâblar adlandırılırken *Ulûmu'l-hadîs*'teki aynı cümleler hatta aynı kelimeler kullanılmıştır. Başlıkların içeriğinde yer alan bilgilerin de durumu esas itibarıyla bundan farklı değildir. Zira İbnü's-Salâh'ın hemen her konuda verdiği bilgileri *Tedkîku'l-înâye*'de bulmak mümkündür. Hatta İbnü's-Salâh'ın hasen,⁷³ mu'dal,⁷⁴ rivâyetü'l-hadîs⁷⁵ ve kırâ'e 'ale's-şeyh⁷⁶ gibi pek çok konuyu anlattıktan sonra "Tefrî'ât" alt başlığıyla verdiği

⁶⁹ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/93, 95, 144, 151, 162, 308, 327, 366, 367, 2/285. Sözü edilen tartışmaların birinde muhatabın İbnü'l-Esîr (1/274) ve birisinde de İbnü'l-Cevzî olduğu (1/301) yine muhakkiklerce ifade edilmektedir.

⁷⁰ Bk. Sehâvî, İbrâhîm Bâcis 'Abdulmecid, *el-Cevâhir ve'd-durer fi tercemeti Şeyhi'l-İslâm İbn Hacer*, 1/391.

⁷¹ Sehâvî'nin ifadelerini muhakkiklerin görmedikleri anlaşılıyor, zira küçük de olsa vakıf olduklarına dair bir atıf mevcut değildir.

⁷² Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/14-15, 28-29.

⁷³ Karşılaştırınız İbnü's- Şalâh, *Mukaddime*, 32-40; İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/304-310.

⁷⁴ Karşılaştırınız İbnü's- Şalâh, *Mukaddime*, 61-72; İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 338-347.

⁷⁵ Karşılaştırınız İbnü's- Şalâh, *Mukaddime*, 210-235; İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 212-236.

⁷⁶ Karşılaştırınız İbnü's- Şalâh, *Mukaddime*, 141-150; İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 117-127.

detaylar dahi madde madde “*Tenbîhât/Furû/Fâide*” adıyla *Tedkîku'l-înâye*'ye aktarılmıştır.

Bilgi aktarımında başvuru kaynaklar bakımından iki eser arasındaki yegâne farklılık, aynı kaynaklar referans gösterilmekle birlikte *Ulûmu'l-hadîs*'te yalnızca konu ile ilgili kısmın nakliyle yetinilmesi; *Tedkîku'l-înâye*'de ise alıntıların daha uzun tutulmasıdır. Örneğin İbnü's-Salâh *Müsned* konusunu Hâkim, Hatîb ve İbn Abdilber'den yaptığı kısa nakillerle anlatmış, İbn Ebi'd-Dem de aynı hadisçilerin referansına müracaat etmiş ama İbnü's-Salâh'ın tek cümleyle Hâkim'e yaptığı atfı yirmi satıra çıkartmıştır.⁷⁷ Yine mesela “*Tâbiûn Bilgis*” başlığını işlerken İbnü's-Salâh, tâbiûnun tabakalara ayrıldığını ve Hâkim'in bunları on beş tabaka olarak tadat ettiğini söylemekle iktifa edip konuyu özet halinde ele alırken;⁷⁸ *Tedkîku'l-înâye*'de neredeyse bütün içeriği Hâkim'in ifadeleri oluşturmakta ve doğrudan alıntı cümleleri dört sayfayı bulmaktadır.⁷⁹ Dolayısıyla *Ulûmu'l-hadîs*'te yapılan atıfların tamamına yakını İbn Ebi'd-Dem de referans olarak göstermiş ama alıntıları daha uzun tutmuştur. Elbette İbn Ebi'd-Dem'in referansları arasında İbnü's-Salâh'ın atıf yapmadığı kaynaklar da mevcuttur. Örneğin *Ulûmu'l-hadîs*'te İbnü'l-Cevzî ile İbnü'l-Esîr'e herhangi bir atfa rastlanmazken, bunlar *Tedkîku'l-înâye*'nin kaynakları arasında yer almaktadır.⁸⁰

144 | db

Tedkîku'l-înâye muhakkiklerinin de ifade ettikleri gibi İbn Ebi'd-Dem eserinin içeriğini, bazen takdim-tehir yaparak bazen de ihtisar veya mana olarak özetlemek suretiyle İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîs*i üzerine bina etmiş ama buna hiçbir şekilde işarette bulunmamıştır. Bu söylenenlerin hepsini bir arada görmek bakımından örneğin “*Munkatî' Hadîs*” başlığını karşılaştırmalı olarak okumak kafidir. İbn Ebi'd-Dem bu başlığın izahına İbnü's-Salâh'ın cümlesinin aynıyla başlamış, ardından *Ulûmu'l-hadîs*'te Hâkim'den, İbn Abdilber'den ve Hatîb'ten yapılan nakillerin ve munkatî' hadise verilen iki örnek rivayetinin sadece yerlerini değiştirmiştir.⁸¹ Bazen İbn Ebi'd-Dem, “*Muttasıl Hadîs*” ve “*Merfû' Hadîs*” konularında olduğu gibi bırakın farklı bir cümle kurmayı tek bir farklı kelime dahi kullanmayı örnekler ve nakiller de dahil olmak üzere kelimesi kelimesine *Ulûmu'l-hadîs*'teki

⁷⁷ Karşılaştırmız İbnü's- Şalâh, *Muqaddime*, 42-43; İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/319-320.

⁷⁸ Bk. İbnü's- Şalâh, *Muqaddime*, 302-307.

⁷⁹ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/113-117.

⁸⁰ Mesela bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/29, 277, 301, 312, 355, 381, 2/60, 196.

⁸¹ Bk. İbnü's- Şalâh, *Muqaddime*, 5-59; İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/333-335.

bilgileri öylece ama kendi telifiymiş gibi sunmaktadır.⁸² Hulasa ne bir eksik ne de bir fazla, *Tedkîku'l-înâye*'deki munkatı', muttasıl ve merfû' konuları %100 *Ulûmu'l-hadîs*'teki bilgileri karşılamakta olup ikisinden birisinin okunması kişiyi diğerinden âzâde kılmaktadır. Bu durumu bütün başlıkların muhtevalarında görmek mümkündür. Dolayısıyla İbn Ebi'd-Dem'in şekilsel olarak *Ulûmu'l-hadîs*'i daha sistematik hale getirdiğini ve muhtevadaki bilgileri de disipline etmeye çalıştığını söyleyebiliriz.

3.2. Tedkîku'l-înâye'nin Mukaddimetu İbni's-Salâh'a Nispetle Ziyadeleri

Gerek *Mukaddimetu İbni's-Salâh*'taki konuların ziyade açıklamaları izahı gerekse orada bulunmayan bazı konuların ilave edilmesi *Tedkîku'l-înâye*'yi çok daha hacimli hale getirmiştir. Hacmi artıran bu ziyadelerin kahir ekseriyetini, rivayetleriyle ve ilim sahibi olmalarıyla meşhur olan 145 sahabenin alfabetik olarak kısa biyografilerine yer verilen "*Sahabe ve Tabakalarının Bilgisi*";⁸³ çok sayıda râvînin alfabetik bir şekilde tadat edildiği "*Ġarâibu'l-Mu'telif ve'l-Muhtelif*" konusu;⁸⁴ "*Hadislerin Sayısı*"⁸⁵ başlığı olmak üzere üç konu oluşturmaktadır. Bunların haricinde konu anlatımlarında selef alimlerden yapılan nakillerin geniş tutulması da hacmi artırmaktadır.

Tedkîku'l-înâye'nin üçte birinden fazlasına tekabül eden bu ziyadelerin,⁸⁶ hadis usulüne katkı bağlamında nitelikli bilgiler olduğunu söylemek oldukça zordur. Hadis ilimlerinin tartışmalı konularına ve yapısal problemlerine⁸⁷ dair İbn Ebi'd-Dem'in yeni ve orijinal sayılabilecek herhangi bir katkısı tespit edilememiştir. Öyle ki Sahîhayn hadislerinin değeri ve tashihte içtihat kapısının durumuyla⁸⁸ ilgili

⁸² Karşılaştırınız İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/325, 326; İbnu's- Şalâh, *Mukaddime*, 44, 45.

⁸³ Bu başlık takriben 150 sayfayı bulmaktadır. Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/453-496 ile 2/5-111. Muhakkik heyetinin tespitlerine göre bu biyografiler, İbn Sa'd ve İbn Abdîlber'in konuyla ilgili eserlerinden naklen sunulmaktadır (bk. 1/17).

⁸⁴ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 2/227-350. Tahkik heyetine göre bu bölüm, Abdulġanî el-Ezdî ile İbn Mâkûlâ'nın konuyla ilgili eserlerine dayanmaktadır (bk. 1/17).

⁸⁵ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 2/407-470.

⁸⁶ Tahkikli haliyle iki cildin toplamı 930 sayfa olup sözü edilen ziyadeler 350 sayfa civarındadır.

⁸⁷ Hadis usulünün bazı yapısal problemleri konusunda geniş bilgi için bk. Abdulkadir Evgin, "Hadis'e Dayalı Bazı Problemlerin Günümüze Yansımaları", *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/13 (2002), 179-185.

⁸⁸ Konuyla ilgili tartışmalar için bk. Bağcı, "Hadis Çalışmalarının Gerileme Dönemlerinde Hadiste İctihad Kapısının Kapatılması Sorunu", 547-554; Özşenel, "Bir Kriz Dönemi Âlimi Olarak İbnu's-Şalâh ve Eseri 'Ulûmu'l-Hadîs'", 65-66; Tunahan Erdoğan, "Hadiste İctihad Kapısı Kapanmış mıdır?", 5. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı* (Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi, İlmî Etüdler Derneği, 2016), 37-55.

dahi İbnü's-Salâh'tan farklı bir görüş veya ifade sarf etmiş değildir. Dolayısıyla bu ziyade bilgileri daha çok müellifin tarihçi kimliğinin bir yansıması olarak değerlendirmek yerinde olacaktır. Çünkü Hz. Peygamber'in ve hulefâ-i râşidîn'in tercemelerinin bir hadis usulü kitabında yer almasını başka türlü izah etmek pek de mümkün değildir.

3.3. İbn Ebi'd-Dem'in İbnü's-Salâh'a Yönelik Eleştirileri

Hadis ilimleri literatürü içerisinde İbn Ebi'd-Dem ismine ilk atfı yapan Zerkeşî'den sonra Sehâvî ve Suyûtî (öl. 911/1505) gibi *Mukaddimetu İbni's-Salâh* merkezli çalışma yapan hadisçiler de yine itiraz bağlamında İbn Ebi'd-Dem adını zikretmektedirler. Her ne kadar Sehâvî itiraz dışında da bazı atıflarda bulunsa da hadis usulü eserleri perspektifinden İbn Ebi'd-Dem'in hadisçiliği, İbnü's-Salâh'a yaptığı itirazlarla özdeş addedilebilir. Nitekim Molla Ali el-Kârî (öl. 1014/1605), İbn Hacer'in *Mukaddimetu İbni's-Salâh* üzerine çalışma yapanlar arasında onu eleştirenlerin de bulunduğu şeklindeki ifadesine örnek olarak İbn Ebi'd-Dem'i gösterir. Çünkü Ali el-Kârî'ye göre İbn Ebi'd-Dem, İbnü's-Salâh'ın eserinin benzeri bir kitap yazmış ve oradaki konuları yeniden düzenleyerek lafız ve mana olarak itirazlarını yöneltmiştir.⁸⁹ O halde *Tedkîku'l-İnâye* adlı eseri elimizde olduğuna göre İbn Ebi'd-Dem'in yönelttiği tenkitlerin hadis usulü kitaplarında zikredilenlerle sınırlı olup olmadığı ve bunların hem kemiyet hem de keyfiyet açısından değeri ortaya konulmalıdır.

Usul kitaplarındaki işaretler ve *Tedkîku'l-İnâye* muhakkiklerince yapılan tespitler birlikte değerlendirildiğinde İbnü's-Salâh'a yönelik İbn Ebi'd-Dem'in altı konuda itirazda bulunduğu görülmektedir.⁹⁰

1. Zerkeşî'nin anlatımına göre Tirmizî'nin "*Bu hasen sahih bir hadistir/هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ صَحِيحٌ*" ifadesinin, hadisin iki farklı isnadından biri itibariyle hasen ve diğeri itibariyle sahih anlamına geldiğini söyleyen İbnü's-Salâh'a İbn Ebi'd-Dem itiraz etmiştir. Zira İbn Ebi'd-Dem'e göre isnad yönüyle sahih veya hasen olan bir hadis metin açısından şaz veya muallel olabileceğinden Tirmizî'nin ifadesini İbnü's-Salâh'ın anladığı gibi salt isnada indirgeyerek anlamak doğru olmayıp hasen kelimesi lügat anlamında okunmalıdır.⁹¹ İbnü's-Salâh da mercûh görmekle birlikte Tirmizî'nin hasen kelimesiyle lügat manayı

⁸⁹ Bk. Nûruddîn 'Ali b. Sultân Muḥammed el-Heravî Molla 'Aliyyu'l-Kârî, *Şerhu Nuḥbeti'l-fiker fî muṣtalahâti ehli'l-eser*, thk. Muḥammed Nizâr-Hüseyim Nizâr (Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.), 147.

⁹⁰ Tahkik heyetinin yaptığı tespitler için bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-İnâye*, 1/17-26.

⁹¹ Bk. Zerkeşî, *en-Nüket*, 1/369.

kastetmiş olabileceğinin yadsınamayacağını kabul etmektedir.⁹² İbn Ebi'd-Dem, Tirmizî'nin söz konusu kullanımı hakkında “*Müteah-hirînden birisi şunu söyledi*” diyerek İbnü's-Salâh'ın ifadelerini kelimesine nakletmekte ve arkasından da “*Ben de derim ki*” diyerek geniş bir şekilde itirazını dile getirmektedir.⁹³

2. İbn Ebi'd-Dem'in hadis usulü kaynaklarında yer alan tenkilerinden bir diğeri, hadis tahammül yollarından *kırâe 'ale's-şeyh* hususundadır.⁹⁴ Bu yöntemle ahzedilen bir rivayetin *حدثنا* veya *سمعت* gibi sema ifadeleriyle nakledilip edilemeyeceğinde ihtilaf bulunduğu yönünde İbnü's-Salâh'ın iddiasını İbn Ebi'd-Dem reddetmekte ve böyle bir şeyin caiz olamayacağını, dolayısıyla da bir ihtilaftan söz edilemeyeceğini söylemektedir.⁹⁵

3. Bir şeyhin kitabını elde ettiğinde öğrencinin o kitaptaki *حدثنا* ve *أخبرنا* lafızlarını, genel olarak bu terimlerin birbirlerinin yerlerine kullanılıyor olmalarına rağmen, aynen muhafaza edip birbirlerinin yerine kullanmaması gerektiğini söyleyen İbnü's-Salâh'ın görüşünü İbn Ebi'd-Dem iki açıdan tenkit etmektedir.⁹⁶

4. İbn Ebi'd-Dem, hadisçinin kendisine vasiyet edilen bir kitaptan rivâyetini caiz görmenin doğru olmadığını savunan İbnü's-Salâh'ı eleştirmekte ve çok daha zayıf olan vicâde yöntemiyle rivayeti kabul ettiği halde vasiyetle elde edilen kitaptan rivâyeti reddeden İbnü's-Salâh'ın tutumunu garipsemektedir.⁹⁷

5. İcazetle elde edilen rivayetlerde öğrenci, her ne kadar hem semaya hem de icazete ihtimalli olduğundan bir tereddüt oluşsa da kendisine icazet veren hocanın şeyhlerini zikrederken ‘an/عن lafzını kullanabileceğini kabul eden İbnü's-Salâh'ın izahlarına İbn Ebi'd-Dem “*fîhi nazar*” diyerek katılmamakta ve gerekçesini açıklamaktadır.⁹⁸

⁹² İbnü's- Şalâh, *Muqaddime*, 39.

⁹³ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l- 'inâye*, 308-309.

⁹⁴ Bk. Zerkeşi, *en-Nüket*, 3/482; Ebu'l-Hayr Şemsüddin Muhammed b. 'Abdirrahmân es-Sehâvî, *Fethu'l-muğîş bi şerhi Elfiyeti'l-hadîs*, thk. Ali Hüseyin Ali (Mısır: Mektebetü's-Sünne, 2003), 2/180.

⁹⁵ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l- 'inâye*, 1/111-112; İbnü's- Şalâh, *Muqaddime*, 138-140.

⁹⁶ Bk. İbnü's- Şalâh, *Muqaddime*, 143-144; İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l- 'inâye*, 1/119-120; Sehâvî, *Fethu'l-muğîş bi şerhi Elfiyeti'l-hadîs*, 2/197.

⁹⁷ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l- 'inâye fî tahkîki'r-rivâye*, 544, 1/162-163; İbnü's- Şalâh, *Muqaddime*, 177; Sehâvî, *Fethu'l-muğîş bi şerhi Elfiyeti'l-hadîs*, 3/20; Ebu'l-Fađl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed es-Suyûfî, *Tedribu'r-râvî fî şerhi Takrîbi'n-Nevâvî*, thk. Ebü Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî (Riyad: Dâru Taybe, 2005), 1/487.

⁹⁸ Bk. İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l- 'inâye*, 1/151-152; İbnü's- Şalâh, *Muqaddime*, 172.

6. İbnü's-Salâh şâz ve münker rivâyet konusunu anlatırken “*Müslüman, kâfire ve kâfir de Müslümana mirasçı olamaz.*” merfû hadisini örnek vererek İmam Mâlik'in bu rivayeti Ömer b. Osmân tarikiyle naklettiğini, oysa Amr b. Osmân olması gerektiğini ifade etmekte ve bunun münker olduğunu söylemektedir.⁹⁹ İbn Ebi'd-Dem ise “Ben derim ki bana göre burada problem vardır, zira bu ne münker ne de şâz hadisin örneği olabilir, bu tamamen râvî adının tashîfinden ibaret bir durumdur” diyerek İbnü's-Salâh'a itiraz etmektedir.¹⁰⁰

Hem *Mukaddimetu İbni's-Salâh*'ı hem de *Tedkîku'l-înâye*'yi mukayeseli okumamız esnasında yukardaki konular haricinde dikkate değer bir eleştiriye rastlanmamıştır. Dolayısıyla kemiyet açısından bu itirazlar, İbnü's-Salâh'ı eleştiri bağlamında ilk akla gelen ismin İbn Ebi'd-Dem olamayacağını göstermektedir. Nitelik olarak da İbn Ebi'd-Dem'in mezkûr eleştirilerinin, Ali el-Kârî'nin ifadelerini doğrulayacak düzeyde olmadığı belirtilebilir.

Değerlendirme

148 | db

Fıkıhçılığı ve tarihçiliği ile tanınan Şâfiî âlimi Kâdî İbn Ebi'd-Dem, kendi ifadesine göre selefin tasnifatında dağınık bir şekilde yer alan hadis usulü konularını belirli bir disiplin içerisinde bir araya getirmek üzere *Tedkîku'l-înâye fî tahkîki'r-rivâye* adıyla bir eser telif etmiştir. Yakın zaman önce iki cilt halinde tahkikli olarak yayımlanan bu eserin öne çıkan hususiyeti, İbnü's-Salâh'ın *Ulûmu'l-hadîs*'iyle benzerlik taşımasıdır. Çünkü yayınlanan nüshaya göre İbn Ebi'd-Dem, İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sini gerek şekil gerekse muhteva açısından daha sistematik hale getirmiş ve bir kısmı konunun daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayan ama büyük bölümü doğrudan hadis usulünü ilgilendirmeyen ziyade bilgilerle tezyin etmeye çalışmıştır. Bu eser hem başlıkları hem de içeriklerindeki bilgiler yönüyle İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sini ne bir eksik ne de bir fazla denebilecek tarzda ihtiva etmektedir. Öyle ki söz konusu iki eserden birisinin okunması kişiyi diğerinden âzâde kılmaktadır. Diğer taraftan *Tedkîku'l-înâye*'nin, birisi İbnü's-Salâh'ın *Mukaddime*'sinin daha tertipli hale getirilmesi ve diğeri de yaygın kanaatin aksine *Mukaddime* üzerine ilk çalışmanın Nevevî tarafından değil de henüz İbnü's-Salâh'ın sağlığında İbn Ebi'd-Dem tarafından yapıldığını göstermesi olmak üzere iki açıdan hadis ilimlerine katkı sunduğu söylenebilir.

⁹⁹ İbnü's- Şalâh, *Mukaddime*, 80-81.

¹⁰⁰ İbn Ebi'd-Dem, *Tedkîku'l-înâye*, 1/366-367.

İbn Ebi'd-Dem'in eserinin ahlâkî açıdan durumu ise problemlidir. Zira müellif mukaddimede veya muhtevada işaret yoluyla da olsa hiçbir şekilde İbnü's-Salâh'ın adını anmamakta ve kitabına atıf yapmamakta, bütünüyle *Tedkîku'l-İnâye*'yi kendisine ait özgün bir derleme çalışması olarak takdim etmektedir. Bundan dolayıdır ki Sehâvî, *başkasının yazdığı eseri aynı lafızlarla alıp küçük bazı değişikliklerle kendisinin yazdığını iddia edenler* listesine İbn Ebi'd-Dem'i de yerleştirmiştir. Bunun günümüzdeki karşılığı ise intihaldir ve bir eser için yöneltilebilecek en ağır eleştiridir.

KAYNAKÇA

- Aba, Veli. *Hadib el-Bağdâdî'nin Hadis Usulü Anlayışı*. Konya: Palet Yayınları, 1. Basım, 2013.
- Arslan, Ali. "Mukaddimetü İbni's-Salâh İsimli Eser Üzerine Yapılan Çalışmalar". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 6/5 (2017), 2459-2474. <http://www.itobiad.com/tr/download/article-file/369569>
- Atan, Abdullah Hikmet. *Dâru'l-Hadis Müessesesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Dönem Dimaşk Dâru'l-Hadisleri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Bağcı, H. Musa. "Hadis Çalışmalarının Gerileme Dönemlerinde Hadiste İctihad Kapısının Kapatılması Sorunu". *İslam'ın Anlaşılmasında Sünnetin Yeri ve Değeri*. 541-576. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Bedir, Murtaza. "Mütekaddimin ve Müteahhirin". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 32/186-188. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Brockelmann, Carl. *Târîhu'l-edebi'l-arabiyyi*. çev. 'Abdulhalîm en-Neccâr. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1959.
- Cürcânî, 'Ali b. Muḥammed b. 'Ali es-Seyyid eş-Şerîf, 'Ali Zevîn. *el-Muḥtaşar fî 'ulûmi'l-ḥadîs*. Riyâd: Mektebetu'r-Ruşd, 1. Basım, 1407-1987.
- Çakan, İsmail Lutfi. *Hadis Edebiyatı*. İstanbul: İFAV, 1. Basım, 1989.
- Ebu'l-Fidâ, 'İmâdüddîn İsmâ'il b. 'Ali. *el-Muḥtaşar fî aḥbâri'l-beşer*. 4 Cilt. Mısır: el-Matbaatu'l-Hüseyniyye el-Mısıriyye, 1. Basım, ts.
- Erdoğan, Tunahan. "Hadiste İctihad Kapısı Kapanmış mıdır?" 5. *Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*. 37-55. İlmî Etüdler Derneği, 2016. <https://doi.org/10.12658/TLCK.5.3.B003>
- Eren, Muhammet Emin. "Moğultay b. Kılıç'ın İbnu's-Salâh ile Derdi Ne İdi?: Memlük Dönemi Hanefilerin Hadisçi Olarak Var Olma Mücadelesi". *Hadis ve Ulema*. İstanbul: İSAV, 2021.
- Evgin, Abdulkadir. "Hadis'e Dayalı Bazı Problemlerin Günümüze Yansımaları". *Dini Araştırmalar Dergisi* 5/13 (2002), 177-186.
- Fâsî, Taḳıyyüddîn Muḥammed b. Aḥmed. *el-İkdu's-semîn fî târihi'l-beledi'l-emîn*. thk. Muḥammed 'Abdulḳâdir 'Atâ. 7 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- Görmez, Mehmet. *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 1997.
- Hatamleh, Thamer. "Menhecü'z-Zerkeşi fi'n-Nüket 'alâ İbni's-Salâh Muḳârane ma'a menhecî İbn Ḥacer fî Nüketih". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2015), 452-474.
- Hizmetli, Sabri. "İbn Ebü'd-Dem". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 19/455-456. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- 'İrâkî, Ebu'l-Faḳl Zeynüddîn 'Abdurrahîm b. el-Ḥüseyn. *Tarḫu't-teşrib fî şerhi't-Takrib*. 8 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1. Basım, ts.
- İbn Cemâ'a, Ebü 'Abdillâh Bedruddîn Muḥammed b. İbrâhîm el-Hamevî. *Meşveḫatu İbn Cemâ'a*. thk. Muvaffâk b. 'Abdillâdir. Beyrut: Dâru'l-Arabî'l-İslâmî, 1. Basım, 1988.

- İbn Ebi'd-Dem, Ebû İshâk Şihâbüddîn İbrâhîm b. 'Abdillâh el-Hamevî. *Tedkîku'l-'inâyê fi tahkîki'r-rivâye*. thk. Râmîz Hâc Hasen ve Arkadaşları. 2 Cilt. Medine: Merkezü'l-Basâir li'l-Bahsi'l-İlmiyyi, 1. Basım, 2015.
- İbn Ebi'd-Dem, Ebû İshâk Şihâbüddîn İbrâhîm b. 'Abdillâh el-Hamevî. *Tedkîku'l-'inâyê fi tahkîki'r-rivâye*. el-Mektebetü'l-Vataniyye bi'l-Cezâir, 544, 163 varak. Erişim 17 Kasım 2021.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fađl Aĥmed b. 'Alî el-'Askalânî. *en-Nüket 'alâ kitâbi İbni's-Şalâh*. thk. Rabî b. Hâdî 'Umeyr el-Medĥalî. Medîne: 'İmâdetü'l-Baĥşî'l-İlmi bi'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, 1. Basım, 1984.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fađl Aĥmed b. 'Alî el-'Askalânî. *Fethu'l-Bârî Şerhu Şaĥîhi'l-Buĥârî*. thk. Muĥammed Fuâd 'Abdülbâkî. 13 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1. Basım, 1959.
- İbn Hacer, Ebû'l-Fađl Aĥmed b. 'Alî el-'Askalânî. *Nüzhetu'n-naẓar fî tavdîhi Nuĥbeti'l-fiker fi muştalahi ehli'l-eşer*. thk. 'Abdullah b. Ğayfillâh er-Raĥîlî. Riyâd: Matbaatu Sefir, 1. Basım, 1422–2001.
- İbn Mulakĥkin, Ebû Ĥafş Sirâcuddîn 'Ömer b. 'Ali. *el-İ'lâm bi fevâidi Umdeti'l-aĥkâm*. thk. 'Abdülazîz b. Aĥmed el-Müşeyĥîh. 11 Cilt. Suudi Arabistan: Dâru'l-Âsime, 1. Basım, 1997.
- İbn Mulakĥkin, Ebû Ĥafş Sirâcuddîn 'Ömer b. 'Ali. *et-Tevdîh li şerĥi'l-Câmi'i's-Şaĥîh*. thk. Dâru'l-Felâĥ li'l-Baĥşî'l-İlmi ve Tahkîki't-Türâş. 36 Cilt. Dimaşk: Dâru'n-Nevâdir, 1. Basım, 2008.
- İbn Nokĥta, Ebû Bekr Mu'innuddîn Muĥammed b. 'Abdilġani. *İkmâlu'l-İkmâl*. thk. 'Abdulkayyûm 'Abdi Rabbi'n-Nebî. Mekke: Câmi'atu Ummi'l-Kurâ', 1. Basım, 1410–1989.
- İbn Nokĥta, Ebû Bekr Mu'innuddîn Muĥammed b. 'Abdilġani. *İkmâlu'l-İkmâl*. thk. 'Abdulkayyûm 'Abdurabbinnebî. 5 Cilt. Mekke: Câmiatu Ummi'l-Kurâ', 1. Basım, ts.
- İbn Raslân, Ebu'l-'Abbâs Şihâbüddîn Aĥmed b. Hüseyin er-Ramlî. *Şerhu Süneni Ebî Dâvûd*. thk. Ĥâlid er-Rabât editörlüğünde heyet. 20 Cilt. Mısır: Dâru'l-Felâĥ, 1. Basım, 2016.
- İbn Taġrî Berdî, Ebu'l-Meĥâsin Yusuf b. Taġrî Berdî b. 'Abdillâh. *el-Menhelü's-şâfi ve'l-müstevfâ ba'de'l-vâfi*. thk. Muĥammed Muĥammed Emîn. 7 Cilt. Kahire: el-Hey'etu'l-Mısriyye el-Âmme li'l-Kütüb, ts.
- İbn Vâsıl, Ebû 'Abdillâh Muĥammed b. Sâlim el-Hamevî. *Müferricü'l-kürûb fi aĥbâri beni Eyyûb*. thk. Hasaneyn M. Rebî ve Cemâleddin eş-Şeyyâl. 5 Cilt. Kahire: Dâru'l-Kütüb, 1957.
- İbnu'l-Ĥanbelî, Ebû 'Abdillâh Rağıyyuddîn Muĥammed b. İbrâhîm el-Hanefî. *Kaĥvu'l-eşer fi şafvi 'ulûmi'l-eşer*. thk. 'Abdulfettâĥ Ebû Ğudde. Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 2. Basım, 1408–1987.
- İbnu'l-İmâd, 'Abdulĥay b. Aĥmed b. Muĥammed. *Şezerâtu'zeheb fi aĥbâri men zeheb*. thk. Maĥmûd el-Arnâvût, 'Abdulĥâdir el-Arnâvût. 11 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1. Basım, 1986.
- İbnu'r-Rif'a, Ebu'l-'Abbâs Aĥmed b. Muĥammed b. 'Ali. *Kifâyetu't-tenbîh fi şerĥi't-Tenbîh*. thk. Mecdî Muĥammed Surûr Bâsim. 21 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 2009.
- İbnu's-Şalâh, Ebû 'Omer 'Osmân b. 'Abdirrahmân eş-Şehrazûrî. *Ma'rîfetü envâ'i 'ilmi'l-ĥadiş*. thk. Nüreddîn 'İtr. Dimaşk-Beyrût: Dâru'l-Fikr-Dâru'l-Fikri'l-Muâşir, 1. Basım, 1986.
- İbnu's-Şalâh, Ebû 'Omer 'Osmân b. 'Abdirrahmân eş-Şehrazûrî. *Ulûmu'l-Ĥadis Ĥadis İlminin Ana Konuları*. çev. Abdullah Aydınlı. İstanbul: İFAV, 1. Basım, 2019.
- İbnü'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemâluddîn 'Abdurrahmân b. 'Ali. *Kitâbu'l-mevdû'ât mine'l-ehâdisi'l-merfû'ât*. thk. Nureddin Boyacılar. 4 Cilt. Riyad: Advâü's-Selef, 1. Basım, 1997.
- Kahraman, Hüseyin. "İbnu's-Şalâh ve 'Ulûmu'l-Ĥadiş'i". *Uludaġ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/2 (1994), 335-342.
http://isamveri.org/pdfdrq/D00193/1994_6/1994_6_KAHRAMANH.pdf
- Ĥastallânî, Aĥmed b. Muĥammed b. Ebî Bekr b. 'Abdilmelik el-Mısrî. *İrşâdü's-sârî li şerĥi'l-Buĥârî*. 10 Cilt. Mısır: el-Matbaatü'l-Kübrâ el-Emiriyye, 6. Basım, 1323.
- Kâtip Çelebi, Hacı Ĥalife Mustafa b. Abdillâh. *Keşfu'z-zunûn 'an esâmi'l-kütüb ve'l-fünûn*. thk. Şerafettin Yaltkaya - Rifat Bilge. 2 Cilt. İstanbul: Maârif Matbası, 1. Basım, 1941.

- Kesgin, Salih. "Hadis Usul Tarihindeki Yeri Bağlamında Kâdî İyâz'ın (v. 544/1149) el-İlma' İla Ma'rifeti Usulî'r-Rivaye ve Takyidi's-Sema' Adlı Eseri". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (2015), 61-81.
- Kettânî, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ca'fer b. İdrîs el-Hasenî. *er-Risâletü'l-müstatrafe (Hadis Literatürü)*. çev. Yusuf Özbek. İstanbul: İz Yayıncılık, ts.
- Koç, İbrahim. *Günümüz Arap Dünyasında Hadis Usulü Tartışmaları*. Ankara: TDV Yayınları, 1. Basım, 2021.
- Koçyiğit, Talat. "İlmu Uşûlî'l-Hadîş veya 'İlmu Muştalaḥî'l-Hadîş". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 17/ (1969), 117-135.
- Maabdeh, Yahya Zakareya. "el-Muşannefât fi'n-nüketi'l-hadîşiyye 'avâmilü neş'etihâ ve mecâlâtiḥâ". *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* XXI/1 (2021), 451-484.
- Makrîzî, Ebû Muhammed Taḳıyyüddîn Aḫmed b. 'Alî. *el-Muḳaffâ'l-kebir*. thk. Muhammed el-Ya'lâvî. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 2. Basım, 2006.
- Moğoltay, Ebû 'Abillâh 'Alâüddîn Moğoltay b. Kılıç. *İslâḫı Kitâbi İbni's-Salâḫ*. thk. Nâşır 'Abdulazîz Ferac Aḫmed. 2 Cilt. Riyâd: Advâü's-Selef, 1. Basım, 2007.
- Molla 'Aliyyu'l-Kârî, Nûruddîn 'Ali b. Sulṭân Muhammed el-Heravî. *Şerḫü Nuḫbeti'l-fiker fi muştalahâti ehli'l-eşer*. thk. Muhammed Nizâr-Hüşeym Nizâr. Beyrut: Dâru'l-Erkâm, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *el-Mecmû' şerḫü'l-Mühezzeb*. Dâru'l-Fikir, 1. Basım, ts.
- Nevevî, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî. *et-Taḳrîb ve't-teysrîr li ma'rifeti süneni'l-beşîri'n-nezîr fi uşûli'l-hadîş*. thk. Muhammed 'Osmân el-Ḥuş. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-Arabî, 1. Basım, 1985.
- Özben, Zübeyde. "Hanefiler'in Mukaddime Temelli Hadis Usulü Litaratürüne Katkısı". *İslâm Araştırmaları Dergisi* 36 (2016), 1-31.
- Özşenel, Mehmet. "Bir Kriz Dönemi Âlimi Olarak İbnu's-Salâḫ ve Eseri 'Ulümü'l-Hadîş". *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15 (2007), 55-68.
- Şafedî, Şalâḫüddîn Ḥalîl b. Aybek. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvût-Türkî Mustafa. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâs, 2000.
- Şehâvî, Ebu'l-Ḥayr Şemsüddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân, İbrâḫîm Bâcis 'Abdulmecîd. *el-Cevâhir ve'd-durer fi tercemetü Şeyḫi'l-İslâm İbn Ḥacer*. 3 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1999.
- Şehâvî, Ebu'l-Ḥayr Şemsüddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân. *Fethü'l-muğîş bi şerḫi Elfiyeti'l-hadîş*. thk. Ali Hüseyin Ali. 4 Cilt. Mısır: Mektebetü's-Sünne, 1. Basım, 2003.
- Suyûtî, Ebu'l-Faḍl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed. *Tedribü'r-râvî fi şerḫi Taḳrîbi'n-Nevâvî*. thk. Ebû Kuteybe Nazar Muhammed el-Faryâbî. 2 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1. Basım, 2005.
- Sübkî, Ebû Naşr Tâcüddîn 'Abdülvehhâb b. 'Alî b. 'Abdilkâfi. *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyeti'l-kübrâ*. thk. Abdülfettâḫ Muhammed el-Hulv, Mahmûd Muhammed et-Tanâhî. 10 Cilt. Riyad: Dâru'l-Hicr, 2. Basım, 1413.
- Şîrbînî, Muhammed b. Aḫmed el-Ḥatîb. *Muğni'l-muḫtâc ilâ ma'ri-feti me'âni'l-Minhâc*. thk. Muavvad Ali Muhammed, Âdil Ahmed Abdulmevcüd. 6 Cilt. Beyrut, 1. Basım, 1994.
- Tuğlu, Nuri. "Hadis İlminde Kitap Esaslı Sıhhat Tespiti Üzerine Bazı Mülâhazalar (Ḥâkim en-Neysâbüri ve İbnu's-Salâḫ Özelinde)". *Dinî Araştırmalar Dergisi* 15/41 (2012), 136-155.
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Aḫmed b. 'Osmân b. Ḳaymaz et-Türkmânî. *Siyeru A'lâmi'n-nübelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvut v.dğr. 25 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 3. Basım, 1985.
- Zehebî, Ebû 'Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Aḫmed b. 'Osmân b. Ḳaymaz et-Türkmânî. *Tezkiratu'l-ḥuffâz*. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1. Basım, 1998.
- Zerkeşî, Ebû 'Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır et-Türkî. *en-Nüket 'alâ Muḳaddimeti İbni's-Salâḫ*. thk. Zeynü'l'âbidîn b. Muhammed Belâ Ferîc. Riyâd: Advâü's-Selef, 1. Basım, 1998.

A Case of Plagiarism in Uşul al-Hadiths: Work of Ibn Abi al-Dam Titled Tadqīq al-‘Ināyah

Yusuf ACAR*

Extended Abstract

In the sources of Uşul al-Hadith, references are made to the work titled Tadqīq al-‘Ināyah fī taḥqīq al-rivāyah by Ibn Abi al-Dam (d. 642/1244) in the context of objection to him. Şams al-Din al-Sakhāwī (d. 902/1497) claimed that this work was entirely a quote from Ibn al-Salāh's Ulumu'l-hadith. Ibn Abi al-Dam, whose identity as a historian and jurist, and his duties as a judge and embassy are highlighted in his short biographies, studied hadith from ‘Abd al-Wahhāb Ibn Sukaynah (d. 607/1210), Ibn al-Athīr (d. 630/1233) and contributed to the upbringing of important hadith scholars of the period such as Ibn al-Aḥḍar (d. 611/1214), Ibn Hamdān (d. 695/1295), and Shihāb ad-Dīn ed-Dashtī (d. 713/1313).

His only work related to hadith sciences Tadqīq al-‘Ināyah was published by an edition critic committee in two volumes in a single copy in 2015. The opinion of the committee is not different from that of al-Sakhāwī's. Since we have both works, a comparative reading will reveal both the dimensions of the quotation and, if any, the different characteristics of Tadqīq al-‘Ināyah. First of all, it is noteworthy that Tadqīq al-‘Ināyah was compiled while Ibn al-Salāh was still alive.

It is understood that Ibn Abi al-Dam made a study on the Ulūm al-Hadith of his contemporary citizen, Ibn al-Salāh, which was still in the form of lecture notes in scholarly circles, but had not turned into a book, including the title. In this work, the author made Ibn al-Salāh's Muqaddimah more systematic in terms of both form and content decorating it with more information some of which contributes to a better understanding of the subject, but most of which does not directly concern Uşul al-Hadiths. Ibn Abi al-Dam, who dealt with the issues of Uşul al-Hadiths in a unity and coherence in six main chapters/section, interiorized al-Kḥaṭīb's (d. 463/1071) logic of section not al-Ḥākim (d. 405/1014) and Ibn al-Salāh's understanding, in which each subject was considered as a sub-discipline/nav' of Uşul al-Hadiths. Thus, the criticism of disorganization by hadith scholars such as Ibn Hajar (d. 852/1449) directed against Muqaddimah Ibn al-Salāh was actually answered while Ibn al-Salāh was alive. However, the titles of the sections is nothing but taking the titles in Ibn al-Salāh's Ulūm al-Hadith (except for only one) as they are and placing them in the appropriate part. It is remarkable that the titles in both works, except for a few, are composed of the same sentences or even the same words, and that there is no meaningful difference between them in terms of sentence structure. It is highly difficult to explain this similarity or sameness with the fact that the hadith terms had then been established, and both authors relied on al-Ḥākim and al-Kḥaṭīb as the main sources. The condition of the information in the content is not different from the titles, either, because it is possible to find the information given by Ibn al-Salāh on almost every subject in Tadqīq al-‘Ināyah, but in the form of Ibn Abi al-Dam's own expressions. As for the only difference between the two works in terms of the sources referred to in the transfer of information; although the same sources are cited, only the relevant part is conveyed in the Ulūm al-Hadith, and the quotations are kept longer in

* Assoc. Prof. Dr., Selcuk University, Faculty of İslamic Studies, Department of Hadith, Konya, Turkey, yusufacar42@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-7579-5264>.

Tadqîq al-'Ināyah. In short, Tadqîq al-'Ināyah contains Ibn al-Salāh's Muqaddimah in terms of both the titles and the information in the contents, in a way that we can say neither a deficiency nor an excess. So much so that reading one of the two works in question makes the person free from the other; therefore, in the context of the comparison of these two books, we can use the phrase "there is more, there is no shortage".

From the short biographies of the 145 Companions in alphabetical order, who are famous for their knowledge, especially al-'aṣḥara al-mubaṣṣhara and Ahl al-Bayt, which exist in Tadqîq al-'Ināyah compared to Muqaddimah Ibn al-Salāh, the short biographies of the It consists of the taste of names and tags in alphabetical order, information about the number of hadiths, and the length of the narrations made by predecessor scholars in the narratives. Compared to Muqaddimah Ibn al-Salāh, the extras in Tadqîq al-'Ināyah consist of the followings: short biographies of the 145 Companions famous for their knowledge, especially al-'aṣḥara al-mubaṣṣhara and ahl-i bayt were given in alphabetical order, the names and tags with the same spelling but different pronunciation are also cited in alphabetical order, the information on the number of hadiths was given, and the narrations made by the predecessor scholars were kept long in narrating the subjects. Although these extras, which can be considered as a reflection of the historian's identity of the author and which correspond to more than one third of Tadqîq al-'Ināyah are useful, it is rather difficult to say that they are qualified information in terms of the contribution to Uṣūl al-Hadiths in general.

In addition to all these, we should also state that Tadqîq al-'Ināyah contributed to the sciences of hadith in two aspects, one of which is about eliminating the criticisms for Ibn al-Salah's Muqaddimah in terms of composition, and the other, contrary to the common belief, is that the first study on the Muqaddimah was not by al-Nawawi, but by Ibn Abi al-Dam on the days when Ibn al-Salāh was still alive. When looked at the hadith method works, it will be seen that Ibn Abi al-Dam's hadithism consisted of his objections to Ibn al-Salāh. As a matter of fact, according to Molla Ali al-Qari (d. 1014/1605), Ibn Abi al-Dam wrote a book similar to Ibn al-Salāh's and rearranging the subjects there, he addressed his objections in terms of wording and meaning. However, both the determinations of the edition critic committee and our complete examination of the work reveal that the aforementioned criticisms do not exceed 5-6 and are far behind the criticisms of Ibn Hajar in terms of both quantity and quality.

The situation of the work named Tadqîq al-'Ināyah is problematic in respect to moral values because Ibn Abi al-Dam determined the purpose and method of the book's copyright as to gather the knowledge of uṣūl al-Hadiths scattered in the classification of the salaf in their works within a certain discipline and to explain the aspects that need explanation. The author did not refer to Ibn al-Salāh and his book in any way, even in the introduction or in the content, but presented Tadqîq al-'Ināyah as an original work of his own. Moreover, the fact that the sentences in ten or so expressions such as " قال بعض / المتأخرين / someone from the Muteakhkhirin said" took place word for word in Muqaddimah Ibn al-Salāh reveals that Ibn Abi al-Dam definitely wrote his own book after seeing it. The current equivalent of this is plagiarism, which is the most severe criticism to be directed against a work.

Keywords: Hadith, Ibn al-Salāh, Ibn Abi al-Dam, Criticism, Plagiarism.

